

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
Філологічний факультет
Кафедра історії та культури української мови

**МОВНА КАРТИНА СВІТУ ГУЦУЛЬЩИНИ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ
ШКОЛЯРІВ У ЗЗСО
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА)**
Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу 601 групи
ОП Середня освіта (українська мова та
література)
спец. 014.01 Середня освіта (українська
мова та література)
галузі 01 Освіта / Педагогіка
Іванна ЛУКАНЬ

Науковий керівник: канд. філол. наук,
доц. **Марія ФІЛІПЧУК**

Рецензенти:

- канд. філол. наук, доц. кафедри історії
та культури української мови **Марина**
ІВАСЮТА

- канд. філол. наук, доц. кафедри
методики викладання суспільно-
гуманітарних дисциплін **Тетяна**
МОРОЗ

До захисту допущено
на засіданні кафедри
історії та культури української мови
протокол № _____ від _____ 2024 р.
Завідувач кафедри _____ Наталія КОЛЕСНИК

АНОТАЦІЯ

Лукань І. Ю. Мовна картина світу Гуцульщини як засіб виховання школярів у ЗЗСО (на матеріалі творів Юрія Федьковича).

У кваліфікаційній роботі здійснено систематизацію та комплексний аналіз мовних одиниць, що репрезентують мовний світ Гуцульщини у текстах художніх творів Юрія Федьковича, обґрунтовано їх вивчення на уроках української мови у ЗЗСО.

Встановлено, що найбільш виразними репрезентантами мовної картини світу гуцулів у художньому мовленні письменника є лексичні й фразеологічні одиниці. На багатому фактичному матеріалі, дібраному з творів Юрія Федьковича, здійснено класифікацію діалектизмів, зокрема виділено такі основні їх групи: етнографічні, лексичні та семантичні. Простежено, що найчастіше діалектизми представлені іменниками, прикметниками, дієприкметниками, дієсловами, прислівниками, частками та вигуками. З-поміж фразеологічних одиниць виокремлено фразеологізми-одиниці, що функціонують лише на Гуцульщині і не зафіксовані фразеологічним словником української літературної мови; фразеологічні одиниці, що в своєму складі мають вузько діалектні лексеми; фразеологічні одиниці, що функціонують у сучасній українській літературній мові та зафіксовані фразеологічним словником. Здійснено системний аналіз репрезентації мовної картини світу гуцулів крізь призму образних засобів мови творів для дітей Юрія Федьковича. Запропоновано методичні рекомендації для проведення уроків української мови на матеріалі творів Юрія Федьковича, розроблено сценарій виховного заходу «Сіяв правду для народу наш Юрій Федькович...», приуроченого 190-річчю від дня народження Юрія Федьковича.

Ключові слова: мовна картина світу, Гуцульщина, діалектизм, фразеологічна одиниця, компетентності.

ANNOTATION

Lukan Ivanna. The language picture of the world of Hutsul Region as a means of education of schoolchildren in IGSE (based on the material of Yury Fedkovich's works).

In the qualification work, the systematization and comprehensive analysis of language units representing the linguistic world of Hutsul region in the texts of Yuriy Fedkovich's works of art was carried out, and their study in the Ukrainian language lessons at IGSE was substantiated.

It has been established that the most expressive representatives of the language picture of the Hutsul world in the artistic speech of the writer are lexical and phraseological units. Based on the rich factual material collected from the works of Yury Fedkovich, a classification of dialecticisms was carried out, in particular, the following main groups of them were highlighted: ethnographic, lexical and semantic. It was observed that dialectisms are most often represented by nouns, adjectives, adverbs, verbs, adverbs, particles and exclamations. Among the phraseological units, phraseological units that function only in Hutsul Oblast and are not recorded in the phraseological dictionary of the Ukrainian literary language are singled out; phraseological units that have narrowly dialectal lexemes in their composition; phraseological units functioning in the modern Ukrainian literary language and recorded in the phraseological dictionary. A systematic analysis of the representation of the language picture of the Hutsul world through the prism of figurative means of the language of works for children by Yury Fedkovich was carried out. Methodical recommendations for conducting Ukrainian language lessons based on the works of Yury Fedkovych are proposed, the scenario of the educational event "Our Yury Fedkovych sowed the truth to the people...", timed to the 190th anniversary of the birth of Yury Fedkovych, has been developed.

Key words: *language picture of the world, Hutsul region, dialectic, phraseological unit, competences.*

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Дата

Підпис

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I. МОВНА КАРТИНА СВІТУ В СУЧАСНИХ НАУКОВИХ СТУДІЯХ.....	10
1.1. Теоретичні аспекти дослідження.....	10
1.2. Національно-мовний аспект дослідження мовної картини Гуцульщини.....	14
Висновки до 1 розділу.....	19
РОЗДІЛ II. ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МОВНОГО СВІТУ ГУЦУЛІВ У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ Ю.ФЕДЬКОВИЧА.....	21
2.1. Діалектизми як маркери мовної картини у мовотворчості Ю. Федьковича.....	21
2.1.1. Етнографічні діалектизми.....	23
2.1.2. Лексичні діалектизми.....	27
2.1.3. Семантичні діалектизми.....	32
2.2. Особливості фразеології у художньому мовленні Ю.Федьковича.....	33
2.3. Мовна картина світу крізь призму образних засобів у творах для дітей Ю.Федьковича.....	38
Висновки до 2 розділу.....	48
РОЗДІЛ III. ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	50
3.1. Методичні рекомендації щодо вивчення української мови у ЗЗСО на матеріалі творів Юрія Федьковича.....	50
3.2. Сценарій виховного заходу «Сіяв правду для народу наш Юрій Федькович...», приурочений 190-річчю від дня народження Юрія Федьковича.....	59
Висновки до 3 розділу.....	64
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	69
ДОДАТКИ.....	74

ВСТУП

Актуальними на сьогодні є мовознавчі дослідження з когнітивної лінгвістики, які розширюють горизонти дефініцій та осмислення мовної картини світу, відповідно до яких мова репрезентує систему знань людини про себе та довкілля. «Знання про мову і знання мови моделюють єдину цілісну модель картування світу, в якій інвентаризується все, що нагромадили, уклали носії цієї мови» [54].

Одним з пріоритетних напрямків лінгвістики на сучасному етапі є вивчення мовної картини світу. Мовна картина світу – це словник мови народу, в якому основний акцент спрямовано на значущі картини, довкола яких групуються знання й досвід представників різних етнічних груп, націй, народів.

Науковці виявляють чималий інтерес до відображення довколишніх реалій у свідомості того чи іншого етносу засобами його мови, що знаходить свою фіксацію насамперед у художніх текстах. Зокрема це праці Василя та Валентини Грещук, Мар'яна та Марії Скаб, В. Заїць, Р.Голика та ін.

На переконання Василя та Валентини Грещук, «крім поняття загальнонаціональної мовної картини світу, існують регіональні мовні картини світу, які відображають особливості й специфіку світовідчуття, світобачення етнографічних груп» [13, с. 24]. Специфіка регіонально-мовної картини світу втілена насамперед у діалектних одиницях. З огляду на це актуальним для нашого дослідження є лексикографічні праці, що репрезентують лексичні одиниці, як маркувальні елементи мовної картини світу Гуцульщини («Гуцульські говірки. Короткий словник», 1997; «Словник буковинських говірок», 2005; Грещук В. «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові», 2015 та ін.).

Актуальність дослідження зумовлена інтересом мовознавців до вивчення мовної картини світу Гуцульщини, що є одним із провідних аспектів сучасних наукових студій, який має широкі перспективи подальшого вивчення. Репрезентація дійсності у мовленні позначена національною специфікою, тому носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному, крізь призму своїх мов.

Дослідження регіональних мовних картин перебувають у площині пріоритетних напрямків, а вивчення та дослідження мови творів письменників спонукають до самоідентифікації, до усвідомлення своєї належності до певної етнічної спільноти.

Тексти художніх творів Юрія Федьковича репрезентують етнокультурний та психолінгвістичний компоненти мовної картини світу Гуцульщини, утверджуючи думку, що мовна картина світу гуцулів – фрагмент загальноукраїнської мовної картини світу, без знання якої неможлива цілісна її характеристика ні в діахронічному, ні в синхронічному розрізах.

Мета дослідження – виявити й охарактеризувати мовні одиниці, що репрезентують мовний світ Гуцульщини у текстах художніх творів Юрія Федьковича, обґрунтувати їх вивчення на уроках української мови у ЗЗСО.

Досягнення поставленої мети вимагає виконання таких **завдань**:

- опрацювати наукову літературу з теми дослідження;
- з'ясувати теоретичні засади поняття «мовна картина світу»;
- на матеріалі художніх текстів Юрія Федьковича окреслити основні лексико-тематичні групи мовних одиниць, які розкривають мовну картину світу гуцулів, та здійснити їх лексико-семантичний опис;
- на основі зібраного матеріалу окреслити методичні прийоми під час вивчення української мови у ЗЗСО;
- розробити виховний захід для учнів ЗЗСО, приурочений 190-річчю з дня народження Ю. Федьковича.

Об'єктом дослідження є засоби вербалізації мовної картини світу у структурі аналізованих художніх текстів.

Предмет дослідження – лексеми й фразеологізми, що слугують маркерами-репрезентаторами мовної картини світу Гуцульщини у текстах художніх творів Юрія Федьковича.

Матеріалом дослідження є картотека мовних одиниць, відібраних з художніх творів Юрія Федьковича.

Методи дослідження. Під час написання роботи послуговуємося такими методами: *теоретичний аналіз* (для вивчення основних теоретичних положень щодо поняття «мовна картина світу»); *системний аналіз* (для добору фактичного матеріалу та його систематизації); *описовий метод* (для опису особливостей функціонування засобів репрезентації мовної картини світу Гуцульщини в художніх текстах); *методи індукції та дедукції* для узагальнення дібраного матеріалу.

Новизна магістерської роботи полягає в тому, що на основі аналізу творів Юрія Федьковича систематизовано лексико-фразеологічні маркери мовної картини світу Гуцульщини, розроблено методичні рекомендації щодо впровадження здобутих результатів у навчально-виховному процесі ЗЗСО.

Теоретичне значення роботи полягає у систематизації основних підходів щодо аналізу й дослідження мовної картини світу, щодо опису лексико-фразеологічних засобів вираження мовної картини світу Гуцульщини, виокремлення методичних аспектів у вивченні світогляду гуцулів у ЗЗСО.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що матеріали нашої роботи можуть бути використані на уроках української мови в ЗЗСО під час вивчення таких тем як «Діалектологія української мови», «Лексикологія української мови», «Фразеологія української мови», на інтегрованих уроках (українська мова – українська література, українська мова – етнографія, українська мова – література рідного краю), а також у системі позакласної (факультативної і гурткової) роботи. Систематизований фактичний матеріал та висновкові положення нашого дослідження можуть слугувати базою при укладанні словників регіональної лексики та фразеології, засвідченої у мові творів Юрія Федьковича, під час розробки вправ для практичних занять з сучасної української мови, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки роботи апробовані на студентській науковій конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (2024 р.), за результатами якої були надруковані тези:

Дмитроняк І. Мовна картина світу Гуцульщини у творах Марка Черемшини // Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (16-18 квітня 2024 року). Філологічний факультет. Черні вці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, 2023. С. 61 – 62. URL: https://www.chnu.edu.ua/media/5iufozdl/filolohichniy_2024.pdf.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи 80 сторінок. Основний текст – 63 сторінки.

РОЗДІЛ 1

МОВНА КАРТИНА СВІТУ В СУЧАСНИХ НАУКОВИХ СТУДІЯХ

1.1 Теоретичні аспекти дослідження

У колі зацікавлень лінгвістів, культурологів, філософів, народознавців здавна провідне місце посідають аспекти взаємодії мови, культури і мислення. Ідея взаємозв'язку мови і пізнання світу, мови й культури зародилася ще у XVIII столітті, однак ґрунтовні дослідження цих аспектів розпочалися лише в кінці XX століття. Наукові розвідки, спрямовані на лінгвокогнітивну та лінгвокультурну галузь мовознавства, мали переважно декларативний характер і тільки на початку 70-х років минулого століття почалося цілеспрямоване дослідження цієї галузі знань, що зумовило появу нових розділів наукового знання: етнолінгвістики, лінгвокультурології, когнітології, етнопсихолінгвістики та ін.

За переконанням Л. Даниленко, «ґрунтовним теоретичним джерелом фундаментальної проблеми взаємозв'язку мови, культури і мислення вважається вчення Вільгельма фон Гумбольдта про дух народу і внутрішню форму мови як вираження індивідуального, самобутнього світосприймання» [14, с. 3].

Проблема механізмів, закономірностей та особливостей взаємозв'язку мови й культури, мови й пізнання докілья тісно пов'язана з суміжними із мовознавством науками: філософією, психологією, культурологією, етнографією, – які повною мірою відтворюють картину світу як людства загалом, так і окремої мовної особистості. Дослідження у цій галузі науковці здійснюють у руслі сучасних тенденцій, що зосереджені на дослідженні мови в нерозривному зв'язку з культурою. Основним орієнтиром у цьому аспекті постає поняття картини світу, мовної зокрема. У цьому аспекті основним завданням лінгвістів є визначення системи координат, в якій перетинаються особливості сприйняття людиною навколишнього світу, та вплив, який чинить на таке сприйняття етнічне й культурне середовище.

Проблеми лінгвокультурології загалом та мовної картини світу зокрема

привертати увагу багатьох вчених, серед яких Ф. Бацевич, І. Голубовська, В. Іващенко, В. Жайворонок, С. Єрмоленко, Л. Лисиченко, В. Русанівський, М. Філіпчук та ін.

Дослідження вчених доводять, що мова – дзеркало між світом і людиною, що з його допомогою людина пізнає найважливіші властивості світу. У мові відображені не тільки реальний світ та умови життя людини у ньому, але й суспільна самосвідомість народу, його національний характер, менталітет, традиції, звичаї, спосіб життя, мораль, система цінностей, світовідчуття, бачення світу. За В. Жайворонком, «світ для людини постає таким, яким вона його пізнає, сприймає і освоює, залежно від рівня особистісного розвитку. Картина ж світу – це витвір людської діяльності, але не фізичної, а мисленнєвої, пізнавальної, результат освоєння навколишнього світу. Феномен світу, який людина сприймає через рідну мову, постає для неї таким, якою є для неї сама мова [19, с. 53].

Отже, у сучасних дослідженнях будь-яка мовна одиниця зорієнтована на концептуальний простір навколишнього світу, перетворюючись на мовленнєвий вияв конкретного його фрагмента.

Мова у лінгвокультурологічній парадигмі знання виконує функцію засобу інтерпретації феномену культури й відображення психологічного характеру людської спільноти, що послуговується цією мовою. Так, за твердженням О. Комара, «мова відображає загальнонаціональну культуру, яка визначається культурними надбаннями всього народу та його морально-етичними цінностями» [24, с. 4].

Як показують дослідження, вивчення мовної картини світу невіддільне від дослідження концептуальної картини світу, яка позначена найбільш загальними характеристиками, адже, на думку Л. Лисиченко, вона «постає явищем багатовимірним, в якому відбиваються і елементи світового універсуму, і зв'язки між цими елементами» [30, с. 12].

Картина буття як глобальний образ світу – це результат усієї духовної активності індивіда. Насамперед знаковість концептуальної моделі світу

виявлена на рівні лінгвістичної організації фрагментів етнічної картини світу. На думку Н. Бойко й А. Кайдаша, «образи-етноміфологеми як символіко-семіотичний феномен корелюють із концептуальною картиною світу на рівні виявлення ментально-образних схем» [4, с. 9 – 10].

Л. Лисиченко вважає, що «мовна картина світу складається із мовних одиниць, що виражають концепти, поняття, а також мовних способів і засобів вираження зв'язків, що існують у концептуальній картині світу» [29, с. 14]. Особливу увагу дослідниця звертає на зв'язки мовних явищ у картинах світу – як концептуальній, так і мовній.

У ґрунтовній науковій праці О. Селіванової «Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія» мовну картину світу визначено як «представлення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищ мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етнос свідомості» [40, с. 365]. Мовознавиця, беручи до уваги аксіологічний, етичний та когнітивний аспекти досліджуваної проблеми, виходить за межі одного мовного рівня, навіть усієї мови загалом.

За визначенням В. Жайворонка, мовна картина світу – це «мозаїкоподібна польова структура взаємопов'язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних явищ, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього стану людини, тобто загалом картину (модель) світу як таку» [19, с. 53]. У визначенні етнолінгвіст звертає увагу на різні рівні мови: від фонетичного до стилістичного, що, як відомо, охоплює всі інші мовні рівні; особливу увагу акцентовано на польовому дослідженні мовної карти світу загалом і мовних одиниць, що її виформовують, зокрема.

Дослідження вчених дають підстави вважати, що **мовна картина світу** – це система уявлень людини про світ, які, проходячи крізь людське пізнання, стають ментальними конструкціями, віддзеркаленими на всіх рівнях мовної системи, і можуть бути передані іншим членам спільноти засобами

національної мови.

Як показують наукові розвідки, особливу увагу варто звернути на аспект динамічності картин світу, оскільки у процесі пізнання довкілля відбувається постійне поповнення й певні зміни в концептуальній картині світу, тоді як мовна картина світу є більш сталою, впродовж тривалого часу зберігаючи аспекти застарілих уявлень людини про світ. У зв'язку з цим увиразнюється взаємозв'язок концептуальної та мовної картин світу, що зумовлено схожістю їхньої внутрішньої структури, а саме: якщо структура концептуальної картини світу організована у вигляді фреймів чи ідеальних когнітивних моделей, то мовна – у вигляді цілісної системи, окремі блоки якої схожі до семантичних, асоціативних чи тематичних полів.

С. Єрмоленко наголошує, що одиниці мовної картини світу – це етнопсихолінгвальні явища, лінгвокультуреми [...] Мовна картина світу членувалась на такі одиниці: концепти, фрейми, сценарії [18, с. 95]. Одиниці мовної картини світу також визначають лексичні парадигми, що побудовані за принципом організації тематичних груп лексики; лексико-синонімічні ряди; семантичні поля, що об'єднуються навколо ядерного слова-поняття; лексико-асоціативні поля тощо [18, с. 98]. У зв'язку з цим доцільно звернутись до поняття «лінгвокультурема», яке О. Селіванова тлумачить так: «мовний знак, який містить культурну інформацію» [40, с. 303]. Дослідниця зазначає, що лінгвокультурема не може відповідати певній лексемі, а планом її змісту є культурна інформація, що має чотири способи вираження у мові й мовленні:

- культурна сема;
- культурний фон;
- культурний концепт;
- культурна конотація.

Картина світу слугує результатом не тільки когнітивної діяльності людини, а й усієї духовної діяльності особистості. У науковій літературі існує тенденція до виділення двох найважливіших способів осягнення людиною довкілля:

- світ, що актуалізований у ході звичайного емоційного пізнання в результаті повсякденного досвіду і різних видів перетворюючої діяльності людини;

- світ, що створений у ході наукового пізнання й відображення реальної дійсності.

Отже, мовна картина світу – це підсистема концептуальної картини світу та містить ті її компоненти, що співвідносяться з мовними знаками, слугуючи попередником і формувальним чинником спеціальних картин світу.

1.2 Національно-мовний аспект дослідження мовної картини Гуцульщини

Останнім часом увагу мовознавців більше привертає національна мовна картина світу, так як вона дає змогу визначити особливість будь-якої мови, а також самотність та ментальність певної етнічної групи, її уявлення про світ. Кожен народ має власну національно-мовну картину світу, в якій відображені різні його сторони. Мовну картину світу конкретної етнічної групи визначає його спосіб мислення, психологічне єство та власне бачення світу [25, с. 317].

Сучасні лінгвісти тлумачать мовну картину світу як непростий ментальний феномен, що поєднує мову з роздумами, з навколишнім простором, з культурно-етнічними подіями та найскладнішими абстрактними термінами й категоріями. Зрозуміло, що розуміння абстрактних понять і категорій перебуває в залежності від досвіду, освіченості, закоріненості учасника мовлення в психологію та культуру людей, від його знань, що були здобуті під час контакту з матеріальною і духовною культурою.

Під мовною картиною світу варто розуміти підсумок духовної активності людей, відтворений у словесних засобах його мови; поєднання усіх уявлень про світ, що відображаються у значеннях слів і співвідносних з фразеологізмами; вербальне відтворення семантики мови; прагматичні чинники комунікації. Науковці ще досі узгоджено не змогли правильно окреслити поняттєву основну одиницю, яка б забезпечувала мовну картину світу.

У колі сучасних досліджень – національно-мовний аспект аналізу картини світу Гуцульщини. Наукові розвідки базуються на фундаментальних напрацюваннях Раймунда Кайндля й Володимира Шухевича, які вперше повною мірою описали культуру й побут жителів гуцульського краю. Саме засадничі відомості вчених слугують історико-етнографічною базою нашого дослідження.

Важливе місце в аспекті опису мовної картини світу Гуцульщини відведено виданню «Буковина. Загальне краєзнавство», що, на думку науковців, є однією з найкращих історико-краєзнавчих публікацій кінця XIX – початку XX століття.

Низка праць В. Грещука присвячена проблемам вербалізації світогляду гуцулів. Зокрема В. Грещук є укладачем словника «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові» [10]. На переконання вченого, саме лексичний та фраземний діалектний пласти є джерелом моделювання гуцульської мовної картини світу в українській художній літературі. Основні положення мовознавця ґрунтуються на тому, що засадничими компонентами мовної картини світу є слова як номінативні одиниці. У кожній національній мові означування (найменування) елементів концептуальної картини світу здійснюється насамперед за допомогою номінативних одиниць. Крім поняття загальнонаціональної мовної картини світу, існують регіональні мовні картини світу, лінгвальним підґрунтям яких є місцеві діалекти. На думку дослідника, специфіка регіонально-мовної картини світу визначається діалектними мовними формами, оскільки вони називають реалії позамовної дійсності, для яких не знадобилось найменувань у загальнонаціональній мові поза діалектним ареалом. Учений стверджує, що каркас гуцульської мовної картини світу в її художній версії становлять ключові діалектизми в межах окремих тематичних пластів лексики.

Словник «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові» за теоретико-методологічними засадами відрізняється від традиційних словників гуцульського діалекту. Мета словника –

лексикографічний опис гуцульських діалектних слів і стійких словосполучень, які використані в текстах української художньої літератури. Гуцульська діалектна лексика, лексикографічно опрацьована в словнику, дає підстави змодельовати гуцульську мовну картину світу крізь призму української художньої мови, яка в якомусь сегменті співвідносна з мовною картиною світу носіїв гуцульського діалекту, а в якомусь відмінна. Не всі гуцульські діалектні лексичні одиниці чи їх лексико-семантичні варіанти абсорбовані художньою мовою, а отже, не презентовані в художній версії гуцульської мовної картини світу. Водночас в українській художній мові засвідчено великий масив діалектних слів, які не потрапили до реєстрів традиційних діалектних словників гуцульського говору, але освоєні мовою української художньої літератури і лексикографічно опрацьовані у згаданому словнику.

Проблемі мовної картини світу гуцулів у сегменті поняття *гора* присвячено наукову розвідку В. Грещука та В. Грещук «Мовна картина світу крізь призму художнього тексту. Гора». Автори стверджують, що гуцульську мовну картину світу репрезентують насамперед номінативні одиниці гуцульського говору. У текстах творів художньої літератури, з огляду на художнє осмислення світу гуцулів, здійснено його моделювання. За спостереженнями дослідників, гуцульська мовна картина в сегменті поняття *гора* відрізняється від аналогічного сегмента поза ареалом гуцульського говору. Для горянина, попри те, що він теж послуговується загальнонаціональним найменуванням *гора*, у гуцульському говорі функціонує ще низка слів на позначення *гори*, зокрема *грунь*, *кичера*, *китиця*, *магура*, *малява*, *голиця*, *горгани* [13, с. 28]. Використання цих слів забезпечує значно детальніше лексико-семантичне категоризування навколишньої дійсності, фіксування номінативними засобами ознак, значущих для життєдіяльності горян, але індіферентних для пересічного українця з рівнинної частини України. Крім того, гуцульська картина світу в українській художній мові збагачена низкою образних компонентів, зумовлених використанням аналізованих діалектизмів у художніх компаративних сполуках, у поетичних метафорах.

Мовна картина світу гуцулів є так званою базовою частиною загальноукраїнської мовної картини світу, без розуміння особливостей якої її аналіз не є можливим у розрізах синхронії та діяхронії.

У статті «Мовна картина світу гуцула другої половини XIX століття (за художньою та епістолярною спадщиною Ю. Федьковича)» В. Заїць схарактеризовано етнотип та психотип гуцула за мовною картиною світу, що репрезентована у творчості Юрія Федьковича [23]. Дослідниця відзначає, що емоційний, предметний, морально-етичний чи інтелектуальний аспекти мовної картини світу українців-гуцулів періоду другої половини XIX ст., репрезентовані у мові творів Юрія Федьковича, є такими ж актуальними для історії української культури, як уся художня спадщина митця. Зазначені аспекти аналізу творчості письменника презентують не лише соціальні, політичні, побутові ситуації, що в них жили автор та його герої, але моральний і духовний аспекти, що формували ці ситуації та самих людей. На основі аналізу письменницької та епістолярної спадщини Ю. Федьковича, В. Заїць робить висновок про те, що митець зумів гармонійно поєднати категорії морально-філософського плану в їх народному розумінні з естетико-психологічними категоріями, які читач може розглянути лише у взаємозв'язку з психологією гуцульської душі. Локальна етнічна мовна сфера, сформована Юрієм Федьковичем, є складником загальноукраїнської мовної сфери. Художня творчість письменника та мовленнєва практика сприяли розвитку семантичних, естетичних і лінгвопсихологічних ресурсів української літературної мови середини XIX століття. Це відбувалося в умовах, коли природні потреби самовираження вступали в суперечність із соціально-політичними реаліями, а відсутність належних мовних засобів змушувала письменника створювати універсальні форми для передачі власного національно-специфічного мислення та світовідчуття. Незважаючи на німецькомовне офіційне оточення Буковини XIX – початку XX століття, Юрій Федькович вдало поєднав традиційні та новаторські елементи розвитку української мови, інтегрувавши образ

буковинських гуцулів у загальноукраїнський контекст відображення реальності.

Релігійну картину світу, презентовану в художньому мовленні Ю. Федьковича досліджують Марія Скаб та Мар'ян Скаб [41]. Зокрема науковці ведуть мову про звертання у творах письменника як важливий засіб вербалізації релігійної картини світу XIX ст. Дослідники роблять висновок, що часте використання Ю. Федьковичем звертань до вищих сил засвідчують не лише релігійність автора, а й глибоку релігійність гуцулів, у яких вона справді дуже оригінально поєднувалась з елементами язичництва. Найпоширеніші звертання – *Бог і Господь*, які часто виступають синонімами, однак за походженням вони різні і можуть розрізнятися смислом: *Бог* – ще язичницьке, яке потім у зв'язку з поширенням християнства переосмислилося, а *Господь* – лише християнське. За спостереженням авторів розвідки, про переважання християнського у світогляді гуцулів свідчать і часті звертання до Ісуса Христа та Матері Божої. Попри поширену думку, що у світогляді гуцулів, представником яких себе позиціонував Ю. Федькович, переважають язичницькі погляди, мовні засоби вербалізації зверненої мови у творах письменника засвідчують, що язичництво знаходить своє відображення лише в стилізаціях під фольклорні твори або у творах на історичну тематику, однак все-таки переважає відтворення християнського світобачення. Окрім важливої функції розкриття мовної картини світу буковинців, звертання-найменування релігійних понять виконують важливі стилістичні функції: вони роблять текст емоційнішим, щирішим, надають відтінку розмовності або ж колориту урочистості, піднесеності.

Проблемі лінгвокультурологічних аспектів концепту *ватра* присвячена наукова стаття І. Думчак. Дослідниця відзначає, що концепт «ватра» займає чільне місце в гуцульському світосприйманні, виступаючи символом життя і смерті, світла й очищення та єдності. Стаття І. Думчак «Лінгвокультурологічні аспекти концепту *ватра* в гуцульському говорі» присвячена характеристиці образних смислів цього знака в романі П. Шекерика-Доникова «Дідо Иванчік»

[16, с. 18 - 23]. Дослідниця відзначає, що концептами є найбільш актуальні для певної культури явища дійсності, які мають значну кількість вербальних репрезентацій, вживаються в прислів'ях і приказках, поетичних і прозових текстах, виступають у ролі символів і є носіями культурної пам'яті народу. У досліджуваному романі, за спостереженням авторки, *ватра* разом із *водою* виступає засобом у боротьбі з нечистою силою. Найчастіше використовують для цього «вигашену ватру». Ритуал відгашування ватри здійснюється головним героєм твору та іншими персонажами майже щоденно: чи то для миття рук вівчарів після доїння овець, чи то від наслання або нечистої сили, чи то для успішного полювання, чи то від якихось злих людей, чи то для потреб мольфарів. Підтвердженням цього є і традиція карпатських мольфарів на найбільші християнські свята здійснювати свої «мальфи» із використанням води і ватри. І. Думчак на основі аналізу роману зазначає, що особливого значення в повсякденному житті гуцулів набуває жива ватра – «вічний» вогонь, добутий тертям дерева об дерево. Найбільш придатна для всіх потреб жива ватра, добута в живний (страсний) четвер із «ошкалок громовиці» (зі скіпок дерева, у яке вдарив грім). Ватра виступає у творі символом життя та смерті, збереження давніх традицій, є пам'яттю про них. Відомо, що на Гуцульщині, на знак того, що хтось помер, перед хатою чи за обійстям (граждою) розкладали велику ватру, біля якої вночі на посіжині (сидінні при небіжчикові) проводили забави, які, по-перше, нагадували людям, що життя триває, по-друге, розганяли тугу за покійним, по-третє, душа померлого на небі веселитиметься від споглядання цього дійства.

Висновки до 1 розділу

Мовну картину світу варто кваліфікувати як результат духовної діяльності людини, відтворений у словесні засоби її мови, як поєднання уявлень про світ, що виявляється у значеннях слів та сталих словосполук. Мовна картина світу є одночасно і сталим, і змінним поняттям, адже кожна національна мова протягом свого історичного розвитку створила важливі

засоби для найменування об'єктів довкілля й свого ставлення до них та водночас утворення нових реалій і абстрактних понять потребує нових номінацій.

Основними одиницями мовної картини світу є лексеми, які формуються в семантичні поля, сегментами яких є лексико-семантичні групи.

Мовна картина світу гуцулів як етнографічної групи українського народу є елементом загальноукраїнської мовної картини світу. Під мовною картиною світу гуцулів варто вбачати не схему сприйняття реальності цією етнічною групою, а процес пізнання й найменування реалій, в яких гуцули могли (і можуть) найповніше себе відтворити, показати свій національний спосіб сприйняття світу, який створював та детермінував їхній національний тип.

Проблемі національно-мовного аспекту картини світу гуцулів присвячені численні наукові розвідки як етнографічного, культурологічного, літературознавчого, релігієзнавчого, так і мовознавчого напрямів дослідження. Особливо важливими для нашої роботи є праці, в яких здійснено аналіз вербалізації мовної картини світу гуцулів у художньому мовленні, що й становить підґрунтя нашої магістерської роботи.

РОЗДІЛ 2

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МОВНОГО СВІТУ ГУЦУЛІВ У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ Ю.ФЕДЬКОВИЧА

2.1. Діалектизми як маркери мовної картини світу гуцулів у мовотворчості Ю. Федьковича

Репрезентантами мовної картини світу гуцулів у творчості Юрія Федьковича виступають насамперед діалектизми. У підручнику «Сучасна українська мова» за редакцією А. Грищенка (Київ, 1997 р.) подано міркування видатного українського мовознавця В. Винника, який зазначав, що «відмінності у сфері вживання різних шарів лексики сучасної української мови пов'язані насамперед з наявністю у її складі великої групи слів, поширення яких обмежується певною територією» [45, с. 181].

Це так звані діалектизми, що є складниками розмовно-побутової і почасти професійної лексики одного або кількох народних творів.

Діалектизм – позанормативний елемент літературної мови, що має виражену діалектну віднесеність. Учені зауважують: «Діалектизми віддзеркалюють процес адаптації літературною мовою територіально здиференційованих елементів діалектної мови чи регіональних варіантів літературної мови» [43, т. 1, с. 135].

Саме місцеві діалекти постійно відображають глибинні процеси змін та розвитку загальнонародної мови. І найвиразніше вони проявляються у лексиці найбільшої її частини.

Юрій Федькович один з перших започатковував процес утвердження живої народної української мови як літературної на Буковині. Саме тому мовотворчість письменника має чистенні вкраплення діалектних слів. У 2004 році в Чернівцях було видано словопоказчик художньої мови Юрія Федьковича за загальною редакцією К. Лук'янюка. Це видання адресоване не лише шанувальникам творчості Буковинського Соловія, а й дослідникам його мови, учням і студентам [53, с. 6]. Словопоказчиком зафіксована велика

кількість діалектних слів, які не знайшли поки що системного опису. Також не проаналізовано досі вагому стилістичну роль діалектизмів у канві художніх текстів Юрія Федьковича.

Юрій Федькович був поборником утвердження української літературної мови саме на народній основі, адже з цієї мови він черпав ліризм та щирість почуттів, демонстрував читачеві тонкий гумор на основі фольклорної образності. «Я – просто собі – гуцул, – писав Ю. Федькович. – Моя школа була Чорногора, а не львівська або віденська академія». Письменник першим з-поміж буковинських майстрів слова заговорив з народом його рідною мовою, відкрив іншим митцям невичерпні джерела народної поезії. Юрій Федькович був провісником пробудження населення Буковини й Галичини, спонукаючи їх до активного громадського життя, до єднання із українцями Сходу. Починаючи з перших кроків у своїй літературній та громадській діяльності, митець виходить за межі вузького територіального значення, очолюючи лави борців за утвердження на західноукраїнських землях української літературної мови на народній основі. Степан Смаль-Стоцький, оцінюючи значення Юрія Федьковича в історії української літератури, стверджував: «Його заслуги для Буковини величезні і через те, що він розвіяв у нас темряву вузькоглядності, що він першим показав, що нема чого відділюватися від рідних братів у Галичині, на Україні, бо ми один народ, одна наша мати, один наш язык. Своїми творами звеличив він Буковину на всю Русь, а як він її любить, доказом цього кожне його слово. Накінець прийнявся він за трудну і велику задачу просвіти народної і оборони прав народних, і ми вже знаємо, оскільки ми вже поступили наперед, відколи почала виходити у нас «Буковина», українська газета» [44, с. 772].

Видатний майстер слова, буковинець Юрій Федькович широко використовує діалектизми у художньому мовленні. Аналізувати їх ми будемо, дотримуючись класифікації, що представлена у підручнику «Сучасна українська мова» за редакцією А. Грищенка (Київ, 1997 р.). За класифікацією, територіальні діалектизми поділяються на три основні групи: лексичні, етнографічні та семантичні [45, с. 183].

2.1.1. Етнографічні діалектизми

Лінгвісти відзначають, що у побуті, матеріальній культурі, характері занять і трудовій діяльності, певною мірою у звичаях і традиціях носіїв української мови, що живуть у межах різних природно-географічних зон, є деякі особливості, які накладають відбиток на їх повсякденний словник. «Етнографічні діалектизми – це назви місцевих реалій і понять, що невідомі або не використовуються поза межами певного говору чи групи споріднених говорів» [45, с. 187]. Ю. Федькович уводить етнографічні діалектизми у свої твори не тільки тому, що хоче ознайомити читачів з особливостями гуцульського діалекту, а й тому, що вони не мають відповідників у загальнонародній мові, а означувані ними реалії і поняття або передаються описово, або автор позначає їх тими самими словами, що й у гуцульському говорі.

У досліджуваному матеріалі етнографічні діалектизми охоплюють такі тематичні групи місцевої лексики:

1. Назви одягу і взуття, що мають поширення лише серед гуцулів.

Кресаня – «вид чоловічого капелюха» [43, т.4, с.335], наприклад: «*А брат вам убереться в кармазин, **кресаню** з полами насуне на чоло, прогиниці, удвоє через плечі, так: сіяють*» [51, с. 243];

Рантух – «біле тонкоткане полотно» [11, с. 161], наприклад: «*Лишень що брат кинув на його, аби мовчав, от тут виходить із церкви – дівка? – ні, не дівка, але хтось гадав би, що се якась царів очка до нас на храм прийшла, така собі пишна та убрана: чоботи червоні, сорочка **рантухова**, **опинка** волочкова на ній, пояси крамські, а коралів та монества на шії! – може, на яких кількасот левів срібних*» [51, с. 245];

Дзьоблинка – «невеличка торба з вовняної тканини чи шкіри, яку носили через плече» [43, т.2, с.269], наприклад: «*А мені знов дала премудру **дзьоблинку** міцкову*» [51, с. 252].

Ю. Федькович був дуже добре ознайомлений із побутом буковинців. Оскільки героями творів письменника є передусім особи чоловічої статі, то

досить поширеними є назви предметів гуцульського чоловічого одягу: *«Сорочка в три цирки, хустина шовкова, топірчик з Сиготу, а черес з Кракова, обі порошниці в Розтоках набив, а ретязі мої би й Добуш носив»* [50, с. 121].

2. Назви житлових і господарських приміщень та їх частин, знарядь праці, робочих процесів, предметів побуту, пов'язаних із специфікою природно-кліматичних умов і занять населення.

Бербениця – «діжечка, барило» [43, т.1, с.157], наприклад: *«Музика там стоїть з одним післанцем, а друга з другим, – бо ми, бувало, усіди по дві музиці кличемо, – починають відігравати на пригіст; а жид, що стоїть з двома непоганими бариянами при братові, то лиш усміхається, клятий, бо знає, що так і з порожніми бербеницями верне долів!»* [51, с. 243];

Бесаги – «подвійна торба, сакви» [43, т.1, с.162], наприклад: *«Парубки вже знають свою службу: ще до опівночі повстають, повибричуються, поприбираються, як лицарі, пlosни в дзьобні, колачі в бесаги, посідають собі на гарні сідлані коники та гайда зустрічати сторонське парубоцтво, як уже там від брата розказ мали»* [51, с. 243];

Чін – «дерев'яний кілок на стіні для підвішування чого-небудь або для забивання дірки в бочці» [43, т.11, с.257], наприклад: *«Давид і уточив мені з-під самого чопа, аж вам цяти б'ють»* [51, с. 257];

Сороківці – «гроші (монети)» [43, т.10, с.240], наприклад: *«Був се старший парубок довгонільський, син старої Хороцованихи, що за єї казали, що вона свої сороківці ділеткою міряє»* [51, с. 243];

Терх – «вантаж, який кладуть на коня; міра ваги (бринзи, молока), що дорівнює двом бербеницям – по 16 кг кожна, які везуть верхи на коні» [11, с. 184], наприклад: *«Одна музика грає по однім боці, а друга по другім, шинкарі позасідали собі у два ряди з повними терехами та з усіляким судником»* [51, с. 246];

Коверець – «вовняне покривало, вовняний ліжник з традиційними узорами» [11, с. 98], наприклад: *«В хаті, звичайно, – як у храму. «Стіни оббиті*

коверцями, світло горить; куди обернешся – столи аж вгинаються» [51, с. 250];

Джерга – «грубе рядно в кольорову смужку, яким застеляють ліжко» [11, с. 58], наприклад: *«От сьогодні однако неділя, поїхав би у Довгополе відвідати ... Василя ... – а се доказала вам уже насилу, та й сховала головку в джергу»* [51, с. 253];

Кліть – «комора, маленька кімната, де можна було стати» [11, с. 96], наприклад: *«Одокія (старша) узяла сестру, а я кинувся вперед, аби боржій кліть відомкнути та постелити»* [51, с. 250];

Пастівник – «пасовище» [43, т.6, с.91], наприклад: *«Я кинувся на двір – нема, у пасіку – нема; аж дивлюся у пастівник, а він коня собі лагодить»* [51, с. 251].

3. Лексеми на позначення осіб за спорідненістю і свояцтвом.

Ця група особливо розгалужена у мовотворчості Ю.Федьковича.

Стариня – «батько з матір'ю, люди старшого віку» [11, с. 177], наприклад: *«От тому ж тото сидять собі наші легіні та дівки на зимні Николи красенько дома та дозирають хати, а стариня сама собі здоровенька храмує»* [51, с. 242];

Бадіко – «шанобливе звертання до старшого брата» [43, т.1, с.98], наприклад: *«– Бадіко, – кажу я то й справляю на гостинець, – адіть!»* [51, с. 244]; *«Відтак брати, сестри, і кожного в хаті поцілував у руку і сказав: «День добрий вам, братчику любий», або «сестричко люба», або «бадічку любий», або «теточко люба»»* [50, с. 22].

Варто зауважити, що слово **бадіка, бадічка** вживається у двох значеннях: «близький родич, старший за віком – брат батька або матері» та як форма звертання до старшого чоловіка, а **тета, теточка** означає «сестра, тітка (сестра батька або матері)» [42, с 38].

Особливістю творів Ю.Федьковича є об'єднання в синонімічні ряди стилістично нейтральних та стилістично позначених найменувань. Порівняймо паралельні найменування батька і матері:

батько, татко, дядик, неньо, неник: «Уздрить **батько**, уздрить **мати...**» [50, с.133]; «**Татко** любий, **мамка** мила» [50, с.14]; «**Дядик** женців на ланочки веде» [50, с.82]; «Але (**Штефанко** бувало свого **ненья** за кожде слово послухає, бо він знав, що **тато** свою дитину ніколи на лихе не порадить» [50, с. 18]; «Серед літа, серед світа, серед годиначки повів **неник**, повів милий женців на ланочки» [50, с.85];

мати, мама, мамка, ненья, ненька, ненечка, матка, паніматка: «Виходить із хати рідненькая **мати**» [50, с.121]; «...Аби го аж **мама** умили...» [50, с. 20]; «Буковино, Волощино, **Мамко** моя, **ненько**, Як на тебе подивлюся – гуляє серденько» [50, с.94]; «Ой **ненечко-утко**, не жалууй, не думай...» [50, с.121]; «О **нене**, світ ми тут немилий!» [50, с.132]; «Поховали стару **неньку**» [50, с.132]; «Ти гадаєш покидати ріднесеньку **матку**?» [50, с.76]; «В **паніматки** України будемо за гості» [50, с.78].

4. Діалектизми на позначення специфічних музичних інструментів.

Торбан – «бубон» [42, с. 79], наприклад: «Онде грає жвавий хлопець у **торбан** весело» [50, с.76];

Флояра – «сопілка» [42, с. 534], наприклад: «Овечки доїв бих, сирець собі їв бих, а в **флояру** гравши, у стаї сидів бих» [50, с.104];

Шездара – «цитра, лютня» [42, с. 456], наприклад: «Ой як стає Киртчалі-козак на **шездари** пригравати...» [50, с.262].

5. Страви та напої у творах Юрія Федьковича представлені регіональними словами.

Гігень – «завиванець» [42, с. 59], наприклад: «А ходіть-ко лиш у хату та покуштуйте, який-то мені гарний **гігень** Мошкова Сура спекла!» [50, с. 221];

Обарінок – «бублик» [42, с. 297], наприклад: «Та ще і передтогідними **обарінками** закушувати, що їх Герциха напекла...» [50, с. 231].

Можемо констатувати, що найбільш поширеними у мовистилі Ю. Федьковича є етнографічні діалектизми на позначення одягу і взуття, житлових і господарських приміщень, знарядь праці, предметів побуту,

родинних зв'язків. З їх допомогою письменник більш точно передає колорит Гуцульщини.

2.1.2. Лексичні діалектизми

За В. Винником, «слова діалектичного вжитку, що позначають поняття, для вираження яких у загальнонародній мові вживаються назви, утворені від іншої непохідної основи, називаються лексичними діалектизмами» [45, с. 183].

Отже, критерієм для виділення цієї групи територіально обмеженої лексики є її семантична спільність у межах означуваних понять із словами загальнонародної мови і відмінність від них у матеріальній оболонці. Лексичні діалектизми – це власне своєрідні дублети до загальновживаних слів.

У досліджуваному нами матеріалі найпомітніше лексичні діалектизми представлені в системі повнозначних частин мови – іменників, дієслів і прислівників, які у своєму розвитку зазнають постійних змін. Відрізняються за своїм складом від літературної мови і певна частина вживаних Ю. Федьковичем вигуків та звуконаслідувальних слів.

Лексичні діалектизми складають такі групи місцевої лексики:

1. Назви рослин, дерев.

Брость – «гроно, кетяг» [43, т.1, с.240], наприклад: «*А сам уже старається про базар: базарисько в нас страх велике, то він як накаже підпарубочні, так його й обтичуть молодими смерічками та всіляким бростом, що аж любо дивитись, а стежечки вам починають, стежечки! – хоть най царівна проходжається, не сором*» [51, с. 243];

Блават – «волошка» [42, с. 49], наприклад: «*А в пшениці блават цвите у голубі квіти*» [50, с. 85];

Швара – «висока трава на полонинах» [42, с. 420], наприклад: «*Літа свої в Італії на швару посіяв*» [50, с. 86];

Шувар – «осока» [42, с. 462], наприклад: «*Там оно перезимувало у шуварах при голоді і при холоді*» [50, с. 214].

2. Регіональні назви окремих професій.

Скрипник – «скрипаль» [11, с. 172], наприклад: «Позасідали поза стіл; одна сестра кинулась до печі, друга до циган по **скрипника**» [51, с. 256].

3. Назви господарських будівель та їх частин, предметів домашнього побуту, що мають однакове призначення на всій території, де вживається українська мова.

Політика – «стрічка» [11, с.153], наприклад: «Брат їй знов віддачувався крамськими чобітьми жовтими, а я дуже мудрою **політикою** багровою на п'ядь» [51, с. 253];

Порційка – «зменшувально-пестливе до порції (чарка)» [43, т.7, с.300], наприклад: «Брат їм клониться, вітає мальованими **порційками** та й проводить в божий дім» [51, с. 243];

Хороми – «сіни» [43, т.11, с.128], наприклад: «Осьде, бадічко! – Відзиваюся я та й біжу в **хороми**» [51, с. 251];

Топірець – «сокира на довгому держаку, прикрашена різьбленими орнаментами» [11, с. 187], наприклад: «А **топірці** не літають, ні! – аж за очі ловлять, так блищать в сонці, а днинку дав Бог таку ясну та веселу, що люди аж помолоділи» [51, с. 246-247];

Фляшка – «те саме, що фляга, пляшечка» [43, т.10, с. 610], наприклад: «А два післанці стоять на цвинтарних дверях з мальованими **фляшками**, аби частувати кожного а кожного парубка, котрий ступить через поріг» [51, с. 243].

4. Слова на позначення спорідненості і свояцтва.

Накоренок – «потомок» [43, т.5, с.109], наприклад: «Парубки зараз і цуп! – зробили дорогу, кудя будуть дівки йти, а самі так і тішаються, що собі з ними поморгають, – що тото, бачите, парубоцький **накоренок** може!» [51, с. 145].

5. Назви місцевості, шляхів.

Гостинець – «великий битий шлях» [11, с. 48], наприклад: «... Вони зроблять вам дорогу від церкви аж на **гостинець** та чатують, як яка дівка приходить» [51, с. 244];

Сутки – «вузький прохід між двома будинками, плотами» [11, с. 179], наприклад: *«Аж тут, дивлюся, ідуть **сутками** два парубки, один рижим, а другий карим...»* [51, с. 244];

Згарець – «згарище (місце, поросле травою)» [43, т.3, с. 438], наприклад: *«Бігме бадічко, цілий **згарець** вам скошу, – кажу я»* [51, с. 258].

6. Назви людських дій, вчинків.

Збитки – «вчинок, що завдає шкоди» [43, т.3, с.438], наприклад: *«Ади, брате, та вип'ємо і собі по чарці ворогам на **збитки!**»* [51, с. 251];

Оруда – «справа» [11, с.140], наприклад: *«Храм був у понедівнок; а на другу неділю, прийшовши з церкви та пообідавши, неня собі лягли на постіль припочивати, бо з великої **оруди** та гей трудні були»* [51, с. 253].

7.У творах Юрія Федьковича часто фіксуємо **назви погодніх умов**, які виражаються такими словами:

Лютъ – «сильний холод» [42, с. 198], наприклад: *«Одної зими їде той самий гусар дорогою, а тут така **лють**, що аж око в'яне...»* [50, с. 268];

Сніжниця – «снігопад з дощем» [42, с. 412], наприклад: *«Але король Січень знав, що діється, та як пустив бурю, завірюху та **сніжницю**»* [50, с. 192];

Спрага – «спека» [42, с. 465], наприклад: *«А одної днини було се у саму літню **спрагу** – заставили їх у городі стежки чистити»* [50, с. 230];

Студінь – «холод» [42, с. 471], наприклад: *«Я стережу газді хату, сокочу маржину, мене **студінь** утинає, задвірками гину»* [50, с. 65];

Юха – «завірюха» [42, с. 612]. Значення цього слова письменник подає у відкритому синонімічному ряду: *«**Юха!** В'юха! Злюха! Завірюха!»* [50, с. 109].

Щодо **частиномовної приналежності** діалектних одиниць у мовотворчості Ю.Федьковича, то фактичний матеріал дає підстави констатувати, що переважають іменникові діалектизми, що презентовані у попередній класифікації, зокрема це конкретні й абстрактні іменники та іменники на позначення опредмеченої дії.

У досліджуваному нами матеріалі зафіксовано чимало **дієслів діалектизмів**:

Глипнути – «подивитися, поглянути» [43, т.2, с.85], наприклад: *«Скоро ступила через поріг, **глипнула** ніби трошки, гей зненароку, по парубках, а відтак чим борше обернулася до дверей та й махнула ручкою»* [51, с. 245];

Зрабувати – «пограбувати, забрати силою» [43, т.3, с. 696], наприклад: *«Я тобі казала, що не встану, ну іди собі. Може, ти хочеш що украсти або **зрабувати**»* [51, с. 257];

Навидітися – «любитися» [43, т. 5, с. 30], наприклад: *«Ми змаленьку зналися, бо нені наші щось були собі таки не чужі та й дуже обі **навиділися**, але ніхто вже так не любився, як мій брат з Ілашем, а я знов з Василем»* [51, с. 246];

Пазити – «пилувати, доглядати» [43, т.6, с.15], наприклад: *«Так мусять підпарубочі ватажним парубкам коней **пазити**»* [51, с. 244];

Приповідалися – «звіритися кому-небудь» [43, т.7, с.714], наприклад: *«Лише сестричка Марічка не була межи ними: лежала вона собі, сердешна, в пасінці та так і плаче тихесенько, ніхто не знає нічого, а **приповістися** і мені навіть не хотіла, не так аби кому другому сказала»* [51, с. 253];

Трафити – «влучити, потрапити» [43, т.10, с.23], наприклад: *«**Трафив** я на лік: як опарений, кинувся мій Василько, обтерся боржій та й ухопив мене за руку»* [51, с. 249];

Тручати – «штовхати» [43, т.10, с.303], наприклад: *«А сам **трутив** його від коня...»* [51, с.251].

У досліджуваному матеріалі зафіксовані такі діалектизми – **прислівники**:

Банно – «сумно, шкода» [43, т.1, с.217], наприклад: *«- Я це не розумію, – кажу. – Може я тобі чим прогрішив, та тобі так **банно**?»* [51, с. 249];

Боржій – «прудко, швидко» [43, т.1, с.217], наприклад: *«Він мені на се ані слова, але потяг **боржій** на базар»* [51, с. 246];

Доста – «досить, достатньо» [43, т.2, с.387], наприклад: *«Бо легінь не знає вже годі та часом щось і скаже, що й сам не знає, що він казав, – ну,*

пропав, та й **доста** того, – се вже й сліпий далі уздрів би, не так ми» [51, с. 247];

Квапно – «дуже спішно» [11, с. 92], наприклад: «Так тото **квапно** мені діялося» [51, с. 259];

Наголос – «голосно» [43, т.5, с.52], наприклад: «А брат узяв чудотворних у руки та читає коло стола **наголос**» [51, с. 253];

Пріч – «геть, невідомо куди» [43, т.8, с.110], наприклад: «Або хоч, щоби я сів он на карого та поїхав **пріч**, аби тебе й не видіти?» [51, с. 256].

Зовсім небагато зафіксовано нами лексичних діалектизмів серед прикметників та дієприкметників:

Обцаркована – «обгороджена» [43, т.5, с.602], наприклад: «Під садом наша пасіка, на всі боки **обцаркована**, а мали ми тогді більше як двіста маток бджіл» [51, с. 251];

Фудульний – «гордовитий, зарозумілий, пихатий» [43, т.10, с. 649], наприклад: «Якби мій **фудульний** брат знав, що я вам отсе оповідаю, то бігме ще б в лице мені дав» [51, с. 244].

У досліджуваних творах зафіксовано помітний шар специфічних емоційно забарвлених вигуків та часток:

Адіть – «дивись» [43, т.1, с.20], наприклад: «– Бадіко, – кажу я та й справляю на гостинець, – **адіть!**» [51, с. 244];

Чей – «може» [11, с. 287], наприклад: «Скучно йому **чей** не буде, бо цілі молоді гори тут вам зляжуть, як би їх вітер змів» [51, с. 242].

Використання автором лексичних діалектизмів виконує своєрідну текстотворчу функцію, є індивідуальним «почерком», притаманним лише конкретному письменнику для зображення конкретної реалії.

У мовотворчості Ю.Федьковича представлені діалектизми, різні за частиномовною приналежністю. Однак переважають діалектні одиниці виражені іменниками, активно вживаними також є дієслівні й прислівникові діалектизми, менш вживані прикметники, дієприкметники, частки й вигуки.

2.1.3. Семантичні діалектизми

Зазвичай до семантичних діалектизмів зараховують «слова загальнонародної мови, які в місцевих говорах відрізняються значеннями і сферою вживання. Таким чином, поза контекстом такі слова звичайно не сприймаються як відхилення від загальнонародної норми» [45, с. 189-190].

У досліджуваному матеріалі зафіксовані такі семантичні діалектизми:

Гаразди – «достатки» [43, т.2, с.29], наприклад: *«Ви не знаєте, як тото мило чоловікові згадати про давні свої гаразди, а я їх зазнав – зазнав, панове та й браття мої любі»* [51, с. 260].

У творах Ю.Федьковича **гаразди** – це не тільки достатки, але й добрі щасливі часи в минулому, тобто лексичне значення розширюється.

Любчик – «любий, милий» [11, с. 116], наприклад: *«Чогось бариться ще любчик наш, – але прийде він колись, хіба би тоту Чорногору вітер уже роздув»* [51, с. 249];

Злягти – «розродитися» [43, т.3, с.608], наприклад: *«Одному чоловікові злягла вночі жінка, так він, сердешний, не знав з радіщ, що робити, але впалив барилку та побіг у корчму»* [51, с. 255];

Погадати – «подумати» [43, т.6, с.701], наприклад: *«– Про мене, – каже брат, погадавши часок»* [51, с. 254].

Отже, Ю.Федькович широко послуговувався діалектними словами як для характеристики героїв творів, так і для описів чудового буковинського краю в авторському мовленні. І це зрозуміло читачеві, адже митець намагався детально описати життя і звичаї гуцулів, що здавна поселились у Путильському краї, передати колорит їх життя, красу людської душі. Діалектизми, вжиті автором, мають різний характер. Це і етнографічні діалектизми, і лексичні, і семантичні. Вони, як перлини, оздоблюють художнє полотно творів.

2.2. Особливості фразеології у художньому мовленні Ю.Федьковича

Вагомий внесок у дослідження проблем фразеології сучасної української літературної мови зробили Н. Бабич, Л. Булаховський, М. Демський, М. Жовтобрюх, А. Коваль, І. Олійник, Л. Паламарчук, Л. Скрипник, Г. Удовиченко, В. Ужченко та інші.

Для нашого дослідження важливими є наукові праці, що присвячені аналізу й систематизації української діалектної фразеології, зокрема це наукові студії Н. Бабич, С. Бевзенка, Н. Москаленка. Саме ці мовознавці були біля витоків української діалектної фразеології як лінгвістичного напряму досліджень. У низці праць періоду другої половини ХХ ст. розкрито теоретичні й практичні аспекти діалектної фразеології, зокрема це публікації В. Грещука, В. Грещук, М. Демського, М. Доленка, Ю. Прадіда, М. Якіма та ін. А у 90-тих роках ХХ ст. почали з'являтися дисертаційні дослідження різних говорів України: карпатських, східностепових, поліських, лемківських (Г. Ступінська), східнослов'янських і східностепових, західноподільських, гуцульських, верхньонаддністрянських, центральнослов'янських та ін.

Аналізу буковинської діалектної фразеології присвячені численні праці чернівецьких науковців О. Савченка та В. Прокопенко. Важливий внесок у розвиток і дослідження у цьому аспекті здійснив І. Чередниченко, який у 1948 році розробив «Питальник з лексики і фразеології для збирання діалектологічного матеріалу західноукраїнських говорів», що ліг в основу вагомих досліджень у подальшому.

Чернівецькі мовознавці продовжували і продовжують наукову традицію у руслі досліджень буковинської діалектної фразеології. Здобутки вчених представлені у працях К.Германа, К. Лук'янюка, В. Бузинської, Н. Руснак, Г. Кузь та ін.

У курсі «Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія» за загальною редакцією акад. І. Білодіда подано таке визначення: «Фразеологічною одиницею звичайно називають лексико-граматичну єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за

моделлю словосполучення чи речення, яка, маючи цілісне значення, відтворюється в мові за традицією, автоматично» [45, с. 336].

Отже, фразеологізми – це стійкі словосполучення і вирази, значення яких не виводяться із суми значень компонентів, а мотивуються внутрішнім образом: *байдики бити, пуд солі з'їсти, ляснати точити* тощо. Внутрішня форма зумовлює цілісне значення фразеологізму і часто визначає його додаткові семантичні відтінки.

Одним із домінуючих чинників у формуванні семантичної цілісності фразеологічних одиниць є оцінне значення. Тому вживання їх у художньому тексті є дуже важливим стилістичним засобом: вони надають мовленню виразності, експресивності, роблять його яскравим, емоційним, колоритним.

Фразеологія української мови багата і різноманітна. Будучи продуктом мовотворчості народу, фразеологічні одиниці в переважній більшості своїй мають стаке значення, чітко окреслене, емоційно забарвлене та художньо оформлену семантику, що досить влучно виражають суть складних явищ.

У своїх творах Ю.Федькович широко використовує фразеологізми, щоб надати художньому мовленню експресивності, образності, щоб читачі відчували красу гір, величність того могутнього і дивно пишного, що є в їхніх високих верхівках, щоб зрозуміли душу гуцулів, які вміли бачити красу навіть тоді, коли життя веліло їм думати найперше не про голубінь неба, а про своє безсилля перед нею.

Відповідно до класифікації М. Демського [15, с. 92], фразеологічні одиниці можна поділити на дві групи:

1. Фразеологічні одиниці, що функціонують лише в межах ареалу і не мають ніяких зв'язків з фразеологією інших говорів та сучасної української літературної мови;
2. Фразеологічні одиниці, в яких такі зв'язки наявні.

1. Фразеологічні одиниці, що функціонують лише на Гуцульщині і не зафіксовані фразеологічним словником української літературної мови:

1.1. Фразеологічні одиниці, у яких елементи компонентного складу – загальновживані слова:

Усе до цятки, наприклад: «Брат дістав з Ілаша, а я з Василя усе, **усе до цятки**» [51, с. 265];

Приймати в парубки, наприклад: «Якби якийсь флеків свого не пантрував, то й не **приймали** б його ніколи **в парубки**» [51, с. 244];

Знати службу, наприклад: «Парубки вже **знають** свою **службу**: ще до опівночі повстають, повибричуються, як лицарі» [51, с. 243];

Кожного а кожного, наприклад: «... А два післанці стоять на цвинторних дверях з мальованими фляшками, аби частувати **кожного а кожного**, котрий ступить через поріг» [51, с. 243];

В лице дати, наприклад: «Якби мій фудульний брат знав, що я вам отсе оповідаю, то бігме, ще б в лице мені **дав**» [51, с. 244];

Не бути при волі, наприклад: «І брат мій **не був** конче **при волі**, – знати, що також очікував когось, та нема» [51, с. 246];

Свої речі правити, наприклад: «... Дівки поставали громадками та **свої речі правлять**, хто їх зна там що» [51, с. 246];

Заскреготати зубами, наприклад: «- Ілаш? – **заскреготав** мій товариш **зубами** та й більше нічого не говорив через цілий вечір: ти б казав, що хто його зумовив» [51, с. 250];

Аж серденько топиться, наприклад: «На стільці против столів сидять музики та заводять, як то звичайно перед вечерею якоїсь волоської туги, що **аж серденько топиться**» [51, с. 250];

Перейти на біду, наприклад: «Тото лиш тепер гуцули **перейшли на біду**, але за того верем'я ще інак було» [51, с. 258];

Кулак якийсь обірвати, наприклад: «Але доки далі буде, а я **обірву** від брата **якийсь кулак**, бо він мене відколи кликав, а я тут зачав вам рацію про любов та про долю, ніби ви цього діла і без мене знаєти» [51, с. 248].

1.2. Фразеологічні одиниці, що в своєму складі мають вузько діалектні лексеми:

З-за мого верем'я – «в наш час» [10, т.1, с.207], наприклад: «Тото лиш тепер гуцули перейшли на біду, але з-за мого верем'я ще інак було» [51, с. 248];

Ані раз не фудульна – «зовсім не гордовита» [10, т.1, с.207], наприклад: «Стара знов жона чесна та ані раз не фудульна» [51, с. 252];

Фіглі робити – «хитрощі справляти» [10, т.1, с.207], наприклад: «Як там того вечора в нас далі діялося, не маю що розказувати, бо самі здорові знаєте, як на запросинах діється: п'ють, говорять, жартують, **фіглі роблять** – що більше й робили б?» [51, с. 249];

На гадку наволікати – «згадувати, думати» [10, т.1, ст.317], наприклад: «Хто був би навіть і гадку собі наволік?» [51, с. 262].

2. Фразеологічні одиниці, що функціонують у сучасній українській літературній мові та зафіксовані фразеологічним словником.

Давати порядок – «розпоряджатися де-небудь, у чому-небудь» [10, т.1, ст.207], наприклад: «Тому тото мій брат, бувало, – він був старшим парубком у селі, – скоро прийде неділя перед красним храмом, скличе з церкви всіх легенів до себе та дає їм **порядок**: ти, Федоре, каже, підеш з тими против довгопільців, а ти, Андрію, знов з тими підеш мені зустріть духтинецькім ...» [51, с. 242-243];

Давати знати – «повідомляти, інформувати, сигналізувати» [48, т.1, с.206], наприклад: «Я знов вів за ними коні – пана-молодого та братового, бо моїм та Василевим побігли два парубки наперед **давати знати**» [51, с. 264];

Тягар на серці – «хто-небудь зазнав душевних страждань, перебуває у стані пригнічення, тривоги, тяжкого неспокою» [48, т.2, с. 505], наприклад: «Лише один **тягар** маю на серці: той собачий вус як не хоче, так і не хоче рости» [51, с. 259];

Мороз іде тілом – «комусь стає моторошно, страшно» [10, т.1, с.508], наприклад: «А музика в хаті не тужить, ні! – аж **мороз іде тілом**» [51, с. 262];

Гвалт кричати – «кликати на допомогу» [10, т.1, с.398], наприклад: «Іди собі, кажу, до дідька, бо буду **гвалт кричати**» [51, с. 257];

Зачепити за живе – «дошкульно образити» [48, т.1, с.322], наприклад: «А я вже тому натуру мою зроду, що дуже багато треба, аби мене розсердити, але як вже мене хто **уразить до живого**, так моє серце вже не обернеться, поки світа» [51, с. 256];

Втопити в ложці води – «завдати великих прикростей кому-небудь чи згубити когось з ненависті, викликані дрібницями» [48, т.1, с.159], наприклад: «А тут би раді чоловіка **в ложці води втопити**» [51, с. 256];

Вхопитися (братися) за живіт – «дуже сміятися, реготатися» [48, т.1, с.166], наприклад: «Аж Давид самий засміявся, а товста Давидиха аж **за черево береться**» [51, с. 257];

Липнути як мід – «виявляти свою приязнь до когось, великий інтерес до чого-небудь» [48, т.1, с.724], наприклад: «Люба-згуба, шепче душечка, а Калина слухає та от що: **прилипла як мід**, до легіня ...» [51, с. 247];

Поки світа – «ніколи, довіку» [48, т.2, ст.788], наприклад: «... Так моє серце вже не обернеться, **поки світа**» [51, с. 242];

Сей світ – «земне життя як протиставлення потойбічному, загробному» [48, т.2, с.785], наприклад: «- Най ваш син, – кажуть панотець, – уже на **сім світі** покуту приймає...». [51, с. 246];

Той світ – «потойбічне, загробне життя» [48, т.2, с.785], наприклад: «... Може Господь його за того на **тім світі** простить» [51, с. 264];

Квапно діється – «хтось дуже поспішає з чим-небудь, має якусь термінову справу, дуже швидко щось відбувається» [10, т.1, с.243], наприклад: «Так **тото квапно мені діялося**, а про ніщо так, як про свою Аксенію, що її у весіллі певно вже побачу» [51, с. 259].

Отже, як показують спостереження, фразеологізми у художній мові Ю. Федьковича є важливим матеріалом для створення образних засобів із заданим стилістичним ефектом. Це здебільшого усно-розмовні фразеологізми, які формують колорит простоти, фамільярності, передають дух народної мови. Вони є невичерпним животворним багатством української мови.

2.3. Мовна картина світу крізь призму образних засобів у творах для дітей Ю.Федьковича

Багатогранність таланту Ю.Федьковича проявилася у творах для дітей різноманітних жанрів: це ліричні, ліро-епічні та прозові твори. Переважна більшість ліричних творів, які входять до складу названих тематичних груп, – це вірші «Проскурка», «Неділя», «Учіться!», «Дитина», «Рідний край», «Русь», «Думи мої», «Сині п'юрця», «Сироти», «Співак» та ін. Крім того, поезія Ю.Федьковича представлена й іншими жанрами. Це вірші-молитви («Я твій, Ісусе!», «Отче наш», «Матінко Христова моя», «Молитва», «О Боже, милий світе»), вірші-послання («[Ом.Патрицькому, посилаючи йому фотографію своєї хати й загороди]», «Сему-тому, хто цураєсь свого дому», «До мого брата Олекси Чернявського, що збудував міст на Черемші у Розтоках», «До Данила Млаки», «До наших румунізаторів», «До М.Д.») та вірші-присвяти («Осьмий поменник Тарасові Шевченкові на вічну пам'ять»).

До першої тематичної групи зараховуємо твори, пов'язані з біблійними образами (Ісуса Христа («Я твій, Ісусе!», «Отче наш», «О Боже мій, о Боже милий», «Молитва»), Діви Марії («Матінка Христова моя!», «Пречиста Діво, радуйся, Маріє!»)) та церковними обрядами («Неділя», «Проскурка»). Характерною особливістю цих поезій є велика кількість риторичних фігур, притаманних жанру молитви, бо саме вони використовуються для того, щоб виразити особливі, щирі, сильні почуття. Серед цих синтаксичних засобів художньої мови особливе смислове навантаження мають:

- 1) риторичні звертання;
- 2) риторичні окличні речення;
- 3) риторичні питання.

Серед риторичних звертань є непоширені («Дсусе» [50, с.5], «Боже» [50, с.7], «Святе» [50, с.10]) та поширені («Дсусе мій Святий» [50, с.5], «Спасе мій» [50, с.6], «Отче наш» [50, с.6], «о Боже милий» [50, с.7], «Матінко Христова» [50, с.8], «пречиста Діво» [50, с.8], «О Боже мій» [50, с.9], «Добрий, любий Боже» [50, с.12]). До риторичних звертань наближаються і

слова, котрі служать для змалювання Бога, Його впливу на людей: *«Ти Твойов ручков дорогов»* [50, с.5], *«В Ісуса світлість є»* [50, с.6], *«Ісус солодкий та благий, Отець усіх сиріт»* [50, с.6], *«буде воля Твоя преблагая»* [50, с.7], *«Ти нам єсь Отець, що Ти наш Тато»* [50, с.7], *«Ти Оден лиш Господь всего світа»* [50, с.7], *«Ісус святий»* [50, с.11], *«Отець світа»* [50, с.13].

Виховує повагу Ю.Федькович і до Божого храму як святині: *«До церкви святої»* [50, с.11], *«До Божого дому»* [50, с.11], *«У тої святини»* [50, с.11].

Риторичні окличні речення виконують таку роль:

1) ствердження:

«Я твій, Ісусе, був і є, Ісусемій Святий!» [50, с.5];

«Імя святоє Твоє да святиться

Уезде, де Тя знають і не знають!

Уезде слава Твоя да поється,

Як ангели у небі ю співають!» [50, с.7];

«Неділенька Божя,

Неділе владична,

Яка ж ти у світі

Свята та велична!» [50, с. 1];

2) прохання:

«Твій хліб святий насущний дай нам, Боже!» [50, с.7];

«Учи нас! Просвіщай! Помилуй! – Амінь!» [50, с.7];

«Услиш нас, Боже,

У Твоїй святини,

Щоб Твою неділю

Ми гідно святими!» [50, с. 1];

3) закликів, прославлянь:

«Як во утрех день зоряє,

Все Тя, Боже, величає:

Гори й море, скот і птиця,

Все поєт Ти: «Да святиться!» [50, с.13];

*«Отворімо ж: ми їх, діти,
Прославімо Отця світа
Чистим серцем нелукавим:
«Тобі, Боже, честь і слава!» [50, с.13];
«Не розпустом диким,
Не корчмов лукавов,
А тим, що у честь нам,
А Бога во славу!» [50, с 11].*

Риторичні питання підкреслюють віру у Творця, а у поєднанні із риторичними окличними реченнями-ствердженнями створюють враження діалогу між ліричним героєм та Богом:

*«До кого ж має і тепер
Дитинка ся горнуть
Як не до Тебе, Спасе мій,
Як не у Твою путь?» [50, с.6];
«Но що ж я, Свiate, буду
Тя благати,
Коли Тебе я тільки напросився,
А Ти не можеш того мені дати?» [50, с.10];
«Задля чого ж би лиш люди
Не втворили свої груди,
Що їх любиш, їх тримаєш, їх дарами обсипаєш?» [50, с.13].*

На основі аналізу риторичних фігур поезій можна зробити висновок, що за їхньою допомогою досягається увиразнення художнього зображення, а також мова збагачується емоційними нюансами. Ліричний герой постає глибоко віруючою людиною, для якої молитва є способом спілкування з Богом, завдяки чому він відчуває себе вільною особистістю:

*«Ти Оден лиш Господь всего світа,
І лиш Тобі усі ся поклоняєм,
Не як раби, а як Вітцеві діти» [50, с.7].*

Віршовані твори цієї тематичної групи є прикладом духовної лірики, котра існувала в українській літературі, починаючи із XVI ст., і у XIX ст. була збагачена творами Т.Шевченка та Ю.Федьковича.

До другої тематичної групи увійшли як поетичні, так і прозові твори, в яких звучить заклик учитися, бо тільки в освіті бачить поет порятунок народу, у збагачені знань, які стануть у пригоді кожному:

*«Бо мудрому і на ріні пшениця уродить,
А дурному не вродиться нічо і в городі»* [50, с. 5].

Оскільки для цієї групи творів характерні такі риси, як закличність, моралізаторство, то і в них фіксуємо велику кількість риторичних фігур, особливо окличних речень-стверджень: *«Жніть, жніть тото жниво, Ото буде, хлопці, диво, Та ще й яке диво буде, Що з мужика будуть люде»* [50, с.47]) та окличних речень-закликів (*«Руш, хлопці, до школи, Борзо, не поволи»* [50, с.47], *«Не цурайтесь, не цураймось Ми науки, браття!»* [50, с.48], *«Лиш учіться, діти любі, Лиш учіться – вчіть! Вчіть!»* [50, с.54]).

Яскравим стилістичним засобом, притаманним цим поезіям, є антитеза. За допомогою цієї фігури автор яскравіше відтворює контраст між світом знань та неучтва. Ю.Федькович використовує передусім прості антитези, побудовані на власне антонімах:

*«Не будь **упертий**, сину, **повільний** будь!»* [50, с. 7];
*«**Плохим** занадто бути не гаразд,
Але і **гордість**, сину, німо не дасть»* [50, с.17];
*«**Розумний** друг, о сину, як добрий хліб,
Але з **дурним** не дружи, бо трутить в гріб»* [50, с.6].

У поетичному контексті набувають протилежного значення слова не тільки однієї частини мови, але й різних рівнів (слів та стійких словосполучень, фразеологізмів):

*«Уже доста **гандри бити**,
Прийшла пора, щоб ся **вчити**»* [50, с.47];
«Але дивуюся, що ми

Нічого вчитися не хочем,

Хоть нам наука коле в очі» [50, с.48].

На прийомі антитези побудовані такі поезії, як «Біла береза на ярі!», «Спочинок по праці», «Здоров чесному субору «Просвіти» у Львові» та ін.

Привертають увагу і художні засоби, використані для змалювання ключових понять: освіченість – неосвіченість; здобування знань – байдужість до освіти. Так, Ю.Федькович, говорячи про науку, навчання, використовує епітети «*свята наука*» [50, с.47], метафори «*світло засвітили*» [50, с.49], «*дзвони правди, дзвони волі*» [50, с.49]; порівняння «*фрозумний друг, о сину, як добрий хліб*» [50, с.16]; зіставлення «*Дайте ради, дайте світла, – Ваша слава буде*» [50, с.50], «*Що наука, той гаразд; Лан не дасть вам хліба всігди, А наука всігди дасть*»; «*Що зіжнеться, то минеться, Що ся навчить нім! Нім!*» [50, с.54]; символи «*Жніть, жніть тото диво, Ото буде, хлопці, диво, Та ще й яке диво буде, Що з мужика будуть люде!*» [50, с.47]. Відтворюючи протилежні поняття, письменник застосовує тавтологію «*темрява теменна*» [50, с.49]; порівняння «*пристить, як нечиста сила, Усіх нас навіки*» [50, с.49]; епітети «*А ми стим і досі, і негодні, і голодні, і голі, і босі*» [50, с.49].

Ліричний герой – дитина, котра здобуває знання, – наділений такими рисами характеру, як уважність, наполегливість, старанність («*Як скінчив же він писати, Склав папери, помоливсь, Та тогди аж вийшов з хати Та на сонце подививсь. «Гоя, – каже, – гоя! Аж тепер є воля моя! Аж тепер я грати буду, Мило випічну від труду*» [50, с.52]); повага до старших («*Ми ся навчим гарно читати, На втіху вітцю та й мати*» [50, с.53]); набожність («*Боже з неба високого, Глянь на мене молодого: Дай ми розум до науки, До роботи чемні руки!*» [50, с.51]); віра у те, що освіта стане основою успіху у дорослому житті («*Аби-сте знали, так буде, Бо ще мають бути з нас люде*» [50, с.53]).

Дитина, якій притаманні ці риси, стає прикладом для своїх однолітків, тому письменник явно симпатизує ліричному героєві. Виразна авторська позиція ще більше підкреслює основну думку творів.

Багато і плідно працюючи на ниві освіти, Ю.Федькович добре розумів, що без належного ставлення до науки і знань неможливо досягти поступу:

*«Бо та руська наша мета
Світла і велика,
Але путь до неї строма,
Прикра і далека»* [50, с.48].

Щасливе і світле майбутнє безпосередньо залежить від розуміння важливості того, що:

«У науці, у розраді України доля» [50, с.54].

Змальовуючи красу рідного краю, України, Юрій Федькович часто послуговується епітетами, до складу яких входять такі експресивно-виражальні компоненти:

зменшені форми іменників, наприклад: *«чиста водиця»* [50, с.83], *«сірий волик»* [50, с.102];

нестягнені прикметникові форми, наприклад: *«трави шовковії»* [50, с.96];

короткі форми прикметників, наприклад: *«ворон коник»* [50, с.102], *«дрібен дощик»* [50, с.102].

Частовживаними у поетичних творах письменника є художні означення, до складу яких входить компонент **гори**, наприклад: *«гуцульські гори, барвінковий край»* [50, с.96], *«золоті наші гори»* [50, с.98], *«сині гори»* [50, с. 101].

Фіксуємо також художні означення з онімними компонентами *Черемош*, *Буковина*, наприклад: *«Черемош запінений»* [50, с.85], *«Буковину щасливу, веселу»* [50, с.87].

Особливо виразними є образні означення з авторськими неологізмами, наприклад: *«буркун синьоп'юрий»* [50, с.102], *«Дністер буйнобурий»* [50, с.102] та ін.

Характерною ознакою байок Юрія Федьковича лаконічні кінцеві висновки-повчання афористичного змісту, що часто побудовані на народних прислів'ях, наприклад: *«Свиня не до коня, бо шерсть не одна»* [50, с.67], *«Хто сам на себе уповає, у того лан не перестигає»* [50, с.68], *«Гордість не одному вже*

шию скрутила» [50, с.69], «Не берися до того, що не твоє діло» [50, с.69], «Як зубелать себе, нікого не навчай» [50, с.64].

Засобом активізації уваги дітей у байках виступають звертання (*о діти, діти, хлопче*), наприклад:

*«Не дайте мсті, **о діти**, волю,
Аби і ви не так попалися в неволю,
Як той наш мстивий кінь! Та й се ще нам ятай:
Як зубелать себе, нікого не навчай»* [50, с.64].
*«Беріть собі на розум, **діти**:
Таких гривків багато є на світі!»* [50, с.63].
*«Не штука, **хлопче**, сто штук знати!
А штука є з одної користати»* [50, с.72].

У байках Ю.Федьковича виразно простежуємо гуцульський колорит, а також суспільно-політичні реалії того часу. Про природні особливості буковинського краю свідчать художні деталі, що стосуються:

- 1) пір року: *«Але прийшла зима. Мороз кресав»* [50, с.62], *«Мене студінь утинає»* [50, с.65], *«Дав Господь весну, і крига ся розбила»* [50, с.69], *«Тепер же ж Бог дав літо, А літо на тото, щоб спати та ся гріти»* [50, с.63];
- 2) опису ландшафтів: *«Бо олень в лісі там...»* [50, с.63], *«чи там з діброви»* [50, с.71], *«я ходжу з єго худобов у полонину»* [50, с.66], *«приходить понад став»* [50, с.62], *«а я буду <на пшеницю у поли орати»* [50, с.65]; *«Гуляй, коню по болоню»* [50, с.65], *«мене він ... в ріці напуває»* [50, с.65];
- 3) представників фауни: *«Медвідь з коріннем виринає дуби»* [50, с.62], *«Мурашки навіть кожний ся боїть»* [50, с.62], *«смутні бузьки»* [50, с.62], *«ворони вражі»* [50, с.62], *«Жаби усі як раз у воду бульк»* [50, с.62], *«я за оленем пуцусь в погоню»* [50, с.64], *«най тепер сто вовків іде»* [50, с.67], *«вернула знов перепелиця до гнізда»* [50, с.68], *«Качка плаває собі по воді, а лис прибігає»* [50, с.68], *«там пугачі, там дідчі сови»* [50, с.71].

Юрій Федькович використовує лексеми, що відображають ведення господарства гуцулів, а саме:

- 1) хліборобство, наприклад: «*А я буду на тиеницю у полі орати*» [50, с.65];
- 2) скотарство, наприклад: «*а я піду за тебе у полонину з вівцями*» [50, с.66];
- 3) бджолярство, наприклад: «*Упхав медвідь до улія душку*» [50, с.64];
- 4) стрільцтво, ловецтво, наприклад: «*Я не боюся ні псиськів, ні ловців. Та ні стрільця поганих дук*» [50, с.71].

У байках письменник використовує специфічні формули етикету:

- 1) привітання, наприклад: «*Тепер ти мій вже, пане-брате*» [50, с.64], «*А хто там добрий?*» [50, с.64], «*Добрий день, ващеці!* » [50, с.68], «*Здорові були, добродію!*» [50, с.68];
- 2) звертання, наприклад: «*О Сивку, брате милий*» [50, с.63], «*Орятуйма, друже*» [50, с.63], «*Таже ти, друже, дуже добре знаєш*» [50, с.64], «*не вчи мя другий раз, мосьпане*» [50, с.64], «*Гуляй собі, товаришу*» [50, с.65], «*Пресвітлий пане*» [50, с.72].

Казки Юрія Федьковича побудовані на фольклорних джерелах, їм, як і народним казкам, притаманні особливі казкові зачини («*Був **тото** собі раз оден чоловік...*» [50, с.152]; «*Був то собі цар та цариця, та не було в них дітей*» [50, с.79]; «*Се не за нас діялося, але давно колись...*» [50, с.215]; «*Давно дуже, як ще Господь Бог по світі ходив...*» [50, с.243]) та кінцівка («*От вам і казочка без наказочка*» [50, с.233]; «*І я там був, сім пар чобіт, гуляючи, подер, а як стали на віват стріляти, то я зо страху аж сюди забіг, аби вам сю казочку розповісти. От вона і вся!*» [50, с. 82]; «*І я там бував! Коваль коні кував В срібні підківки; Летіли ластівки Та все щебетали, Казки вповідали З загір! я скляного, З-за моря солоного; А я там бував, сю казочку чув Та й вам вповів. А журавель летів Та й сів собі на даху: «Кла-ка-ка! Не варт твоя казочка п'ятака!»*» [50, с.179]).

У художню тканину казок письменник вплітає виражальні елементи, що увиразнюють художню оповідь і водночас слугують засобами відображення мовної картини світу гуцулів:

народні прислів'я і приказки, наприклад: *«Ох, годино ж ти моя чорна та нещаслива!»* [50, с.220]; *«кеш бити»* [50, с.202]; *«з розуму зійшов»* [50, с. 200]; *«шкіра буде ся мати в роботі»* [50, с.216]; *«халазію дати»* [50, с.201]; *«рве на собі чупер»* [50, с.221]; *«халена впала»* [50, с.221]; *«тямила би аж до нових віників»* [50, с.230]; *«на млі ока»* [50, с.206];

замовляння, наприклад: *«Дай, Боже, таке і чувати, і видати у кожнім селі по сто і по двісті на рік, а у кожній хаті по двоє, по троє на раз!»* [50, с.201]; *«Со духи праведними, Христе Боже, упокой до раю світлого, до покою вічного, де ангели співають, де святі продувають!»* [50, с.201];

прокльони, наприклад: *«Агі на вас та цур на вас, тау камінне зівами та в шкребітє, де кури не допівають та дзвони не оглашають, безстидники та безличники ви одні! Бодай на нашій Русі такого вже більше не чувати та ні видати»* [50, с.200];

образні порівняння, наприклад: *«ставяк пень»* [50, с.202]; *«помчали як вітер»* [50, с.223]; *«красна, як сонечко»* [50, с.72]; *«липнуть, як ті пчоли до меду»* [50, с.188]; *«сипле, як з міха»* [50, с.152];

мовні маркери вірувань гуцулів (у незвичайні події у ніч на Івана Купала, язичницьких богів – Даждбога), наприклад:

*«Туре, туре,
Лихої натури,
На Купала зі скали виходиш,
Всякій паші много шкодиш.
Але хто уб'є тя з лука,
Буде жити, як топ дука:
Бо Даждбог є світа і сонечка пан,
Платить за послугу, що хоче той сам!»* [50, с. 141];
*«Дума, бочко, дума!
Хлопа вчи розума!
Най го знає яко пан, так і хлоп!
Нуте, хлопці! Нуте з бочки! Нуте, гон!»* [50, с.156];

*«Доле моя, наречена,
З маленької заручена!
Чого правду не казала-сь,
Яка зрада с тобов сталась?
Царевичу-наречений,
Ще й друже мій заручений!
Тому правду не казала:
Землі святій присягала!» [50, с. 177].*

Юрій Федькович широко використовує у творах усіх жанрів регіональні елементи, серед яких виділяємо такі: а) антропоніми; б) топоніми; в) назви народів; г) назви грошових одиниць; д) назви частин тіла.

Так серед **антропонімів** фіксуємо імена як чоловічі (*Марко, Семен, Іван, Юрій, Лесь, Северин, Максим, Петро, Олекса, Василь, Павло, Клим, Дмитро, Гриць, Тимофій, Штефан, Федор, Андрій, Стефан, Сафат, Іцько, Артем, Лук'ян, Тодір, Герасим*), так і жіночі (*Марися, Марта, Катерина, Солоха, Настасія, Настя, Дзвінка, Сура, Хима, Малана*), в тому числі й зменшувально-пестливі їх форми (*Штефанко, Андрійко, Василько, Семенко, Петрик, Олексик, Юрійко, Павлик, Дмитрик, Андрусь, Лукась, Міхась, Пантілка, Прокіпко*), а також прізвища (*Гінда, Поколія, Копитюк, Конарюк, Чернявський, Трач, Зінич, Зарічук, Карадіч, Сомик, Городенчук, Марчишин, Млака, Білоус, Притуляк, Джімер, Хляпницький, Постоляк, Гарбуз, Марусяк, Моргало, Онуфрашко, Пакайло, Чіхман*) та прізвиська (*Чудатий, Фріш, Кремінь*).

Топоніми включають як українські географічні назви (*Русь-Україна, Русь, Галич, Україна, Запорожжя, Червона Русь, Січ, Поділ, Підгір'я, Львів, Коломия, Дунай, Дон, Чорне море*), у тому числі й географічні назви нашого краю (*Буковина, Дністер, Черемош, Гуцул-край*), так і неукраїнські (*Сучава, Краків, Єрусалим, Рим, Відень, Буда, Пешт, Угодицина, Мадяр, Чорногора, Тірольські гори*).

Фіксуємо й **назви народів** (*турки, ляхи, румуни – волохи, євреї, татари, чуди, унці, німці, чехи, болгары, серби, угри*); **грошових одиниць** (*грейцари, карбованці, червінці, леви*).

Відомо, що Ю.Федькович писав твори для дітей на замовлення львівського товариства «Просвіта». Письменник добре знав життя народу, його творчість, що знайшло своє відображення у творах для дітей. Сам він згадував: «Моя старша сестра знала невраховані казки і пісні русько-народні (в нас дома, натурально, лиш по-руськи бесідувано), а же ми ся обоє так дуже любили, то я, хлопчиком будши, раз у раз при ній ся забавляв і всі тоті співанки і казки попереймав... Бувало, сяду під касарнею в світлі луни мене браття обсядуть, а я їм співаю, аж ся не одному часом сльози лицем котили; а як ся наспіваю, то уповідаю їм або сестрині казки, або о вандрівці по Волощині...» [51, с.7].

Висновки до 2 розділу

Найбільш виразними репрезентантами мовної картини світу гуцулів у художньому мовленні Ю.Федьковича є лексичні й фразеологічні одиниці. Серед них особливе місце відведено діалектизмам.

Письменник вживає діалектизми для характеристики героїв, для опису буковинського краю, для опису життя і звичаїв гуцулів Путильщини. У мовотворчості діалектні слова мають різноманітний характер. Це і етнографічні діалектизми, і лексичні, і семантичні. Найчисельнішу групу складають етнографічні діалектизми.

Фразеологізми у художній мові письменника є важливим матеріалом для створення образних засобів із заданим стилістичним ефектом. Це здебільшого усно-розмовні фразеологізми, які формують колорит простоти, передають дух народної мови.

Діалектизми і фразеологізми є будівельним матеріалом для творення Юрієм Федьковичем захоплюючих, чарівних описів буковинського краю.

З огляду на тему нашої роботи важливим є аналіз вияву мовної картини світу у творах для дітей Ю.Федьковича. На мову творів письменника загалом і

творів для дітей зокрема великий вплив мала народна творчість, з джерел якої він черпав сюжети, образи, різноманітні художні засоби. Письменник широко використовує етнографічні елементи, відтворюючи життя, побут, звичаї, вірування буковинців; вводив у канву художньої оповіді історичні та географічні відомості, котрі розширюють кругозір дітей, поглиблюють їхні знання про життя в інших країнах. Мова творів адаптована до дитячої аудиторії – автор вживає зменшувально-пестливі слова, в тому числі й імена, притаманні мовленню дітей. За допомогою звертань, оповідач постійно активізує їхню увагу. Твори Ю. Федьковича мають патріотичне, виховне та дидактичне значення, вони також сприяють збагаченню мовлення підростаючого покоління.

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

3.1 Методичні рекомендації щодо формування національної свідомості учнів ЗЗСО на уроках української мови

Державний стандарт повної загальної середньої освіти одним із пріоритетних завдань освітньої галузі «Мова та література» у ЗЗСО визначає формування духовного світу учня, його гуманістичного світогляду, морально-етичних цінностей, особистісних рис свідомого громадянина України. А отже, з-поміж завдань сучасного вчителя-словесника формування гармонійно розвиненої особистості є чи не найважливішим.

Уся сукупність знань, умінь і навичок, що необхідні для певної роботи, а також здатність учня та його готовність ефективно використовувати на практиці знання, послуговуватися ними в конкретних ситуаціях формують *компетенції*. Формування конкретних компетентностей у системі освітньої галузі «Мова та література» відповідно до вимог Державного стандарту базової загальної середньої освіти здійснюється за двома напрямками: ключовими компетентностями та предметними компетентностями. Запорукою успішного входження учня в систему соціальних, політичних, економічних, культурних відносин є *ключові компетентності*.

Подаємо у таблиці 1 систему формування ключових компетентностей.

Таблиця 1

Вид компетентностей	Шляхи формування компетентностей
Комунікативна компетентність	Вироблення в учнів умінь виправдано комунікативно послуговуватись засобами мови у різних мовленнєвих ситуаціях. Формування та вдосконалення вмінь і навичок усіх видів комунікативної діяльності
Соціальна компетентність	Формування свідомого ставлення учнів до власного майбутнього, а також до громадянського й

	суспільного життя краю, держави. Виховання компетентнісно свідомого ставлення до власного здоров'я
Полікультурна компетентність	Заохочення учнів засобами мови пізнавати й цінувати культурні надбання українського народу та людства загалом. Формування в учнів навичок критичного оцінювання події та вчинків людей, розуміння нестандартності, неповторності, самотності кожної особистості
Компетентність саморозвитку й самоосвіти	Стимулювання учнів до неперервного самостійного здобування нових знань, формування самостійності в пізнавальній діяльності. Постійний саморозвиток особистості
Компетентність здатності до творчості	Створення умов для активної дослідницької, пошукової роботи, що за своєю сутністю формують творчу діяльність
Інформаційна компетентність	Формування в учнів дослідницьких умінь і навичок, що передбачають використання додаткової літератури, мережевих інформаційних джерел, формування бажання та вміння орієнтуватись в інформаційному просторі

З огляду на це пропонуємо розробку вправ і завдань, що сприяють формуванню й розвитку в учнів не лише комунікативної, інформаційної компетентностей, компетентностей здатності до творчості й саморозвитку й самоосвіти, а й соціальної та полікультурної компетентностей, що сприяють вихованню в учнів національної свідомості, усвідомленню їхньої етнічної приналежності, розширенню знань про Буковину, її культурно-етнографічну унікальність, поглибленню знань про відомих культурно-просвітницьких діячів краю.

З уроків української літератури, історії, літературного краєзнавства, а також з позаурочних, позакласних та позашкільних заходів учням відоме ім'я Юрія Федьковича, вони частково ознайомлені з основними віхами його

біографії, творчої та громадської діяльності. Учні також знають, що художня творчість Юрія Федьковича – визначне явище у розвитку літературного процесу на Буковині кінця XIX ст. Письменник одним із перших почав утверджувати живу народну українську мову як літературну на Буковині. Саме тому мова його творів щедро пересипана діалектними словами.

Буковинський Кобзар – видатний майстер української літератури для дітей, який, як відомо, чимало своїх художніх творів присвятив дітям. Його турбувало не лише навчання, а й виховання підростаючого покоління. Письменник розумів, що пізнаючи мову, діти пізнають історію рідного народу, його культуру. Проте твори Юрія Федьковича для дітей були розпорошені по різних виданнях. І лише в 2004 р. до 170-річчя від дня народження Юрія Федьковича була видана книга «Щоби знали руські діти», в якій зібрано твори письменника для дітей. Упорядкувала цю збірку вчителька Чернівецької гімназії № 4 (нині це Чернівецький ліцей № 9) Ольга Василівна Козьмик [50, с. 4]. У книзі «Щоби знали руські діти» представлені твори Ю.Федьковича для дітей різних жанрів: оповідання («Ярмарок на мухи», «Опришок», «Сафат Зінич», «Чудатий кінь», «Дурний гуцуляк», «Кобзар і жовняри»); придабашки («Милосердний хлопчик», «По щирості», «Новий капелюх», «Порядок-ощадок», «Трафився», «Одно слово», «Наприкрилося», «Панок і священик» та ін.); літературні казки («Від чого море солоне?», «Чортівська бочка», «Глогорожечка», «Хитрий кравець», «Нікс», «Бідолашко» та ін.). Значне місце у творчості Буковинського Кобзаря посідають як епічні твори, так і ліро-епічні, серед яких можна виділити: байки («Гривко і Сивко», «Жаби», «Пес і Кіт», «Свиня не до коня», «Когут і Кравець», «Лев і єго міністри», «Медвідь у пасіці», «Заєць і Лев», «Перепеличка» та ін.); поеми («Лук'ян Кобилиця», «Киртчалі», «Добуш», «Новобранчик»), які зацікавлять і дітей, і дорослих. Тематика ліричних творів різноманітна. Особливу увагу привертають вірші, в яких звучать патріотичні мотиви («Нива», «Вечір», «Рідний край», «Зіронько моя» та ін.). А віршовані загадки, або, як їх називав Ю. Федькович – «мудрішки», допомагають читачам перевірити свою ерудицію. Це видання

творів для дітей вважаємо благодатним дидактичним матеріалом, адже у цих творах простежуємо також етнолінгвістичні засади.

Учням буде цікаво й корисно для розширення знань про культурно-просвітницьку атмосферу Чернівців кінця XIX ст. дізнатися про те, що, будучи редактором газети «Буковина» (1885–1887), Ю.Федькович неодноразово закликав усіх небайдужих до народного духу українців збирати народну творчість, надрукував навіть спеціальний poradnik. У 1886 році на сторінках газети було вміщено спеціальну «Отозву» (тобто «Відозву», відгук), в якій говориться про те, що до збирання народної творчості приступило товариство «Руська бесіда», у якому говорилося і про те, як потрібно здійснювати діалектологічні записи.

Живий народний дух мови Ю. Федьковича відзначав і М. Драгоманов. Проте, видаючи твори буковинського письменника, М. Драгоманов розумів, що окремі слова гуцульсько-буковинських говірок, які є природними у художніх творах Буковинського Соловія, не будуть зрозумілими українцям Східної України. Тому він звертається за допомогою до самого письменника, щоб той підготував до власних творів словник діалектних слів. М. Драгоманов сам відібрав з тексту творів Ю. Федьковича низку рідковживаних (діалектних) слів, які, на його думку, потребували пояснення.

Мова Юрія Федьковича, багата на гуцульсько-буковинські діалектизми, не лише передає живий дух народу, а й стає унікальним джерелом для аналізу лексичного значення слів у навчальному процесі. Саме тому його творчість є особливо цінною для сучасних учителів-словесників.

Пропонуємо методичні рекомендації до вивчення теми «Лексичне значення іменника» на основі художніх фрагментів творів Ю. Федьковича. До прикладу, у мові творів письменника можна виокремити кілька семантичних груп іменників:

1. Іменники, що виражають опредмечені ознаки: *«Церква в нас красна дуже та убрана; образи всі під золотом та під **сріблом**, лиш затільки хіба, що*

тісно, – таки тісно, що в храму лиш **стариця** та дівчата входяться всередину...; *Адїть*, – кажу, – що за **мудрота!**» [51, с. 68].

2. Іменники, що виражають опредмечену дію: «*Парубки вже знають свою службу: ще до опівночі повстають, повибринчуються, як лицарі*» [51, с. 168]; «*А ще вам скажу, що тоті чотириписланці, що стоять з братом, називаються стрільці; бо вони мають таку службу*» [51, с. 234]; «*Але лишень що я на поріг, а молодша сестра з криком встріть мене: – Глаш з Василем, бадічко!*» [51, с. 156].

3. Іменники, що виражають абстрактні поняття: «*Тото лиш тепер перейшли гуцули на біду, але з мого верем'я ще інак було*» [51, с. 142]. Такі іменники часто є компонентами сталих виразів, як-от: «– *Адїть*, – кажу, – що за **мудрота!**; *А чого б мені лихо, – мені добре, дуже добре*» [51, с. 24].

Характерною особливістю мови творів Юрія Федьковича є широке використання зменшених форм іменників, що надає художньому твору відтінку пестливості при потребі надати зображуваному довірливого характеру. Подеколи такі утворення сприяють зображенню переживань і почуттів героїв твору: «*А музику заповість вам місяцем наперед, аж до самої Глиниці або тяр аж із Сочави, що як вам потягнуть смиками, то серденько лиш як на ниточці дригає*» [51, с. 231]; «*А рученька в її, мов лелієнька; Як квіточка без сонечка, в'яла любка моя, душечка моя, аж доки не зов'яла*» [51, с. 156].

Експресивним засобом мовостилю письменника є вживання пошанної форми іменників, яка характерна для Буковини при зверненні до старших членів родини, а також до людей старшого віку та до поважних, шанованих людей. Така пошана виражена у реченні множинною формою другої особи займенників та дієслів: «– **Бадіко**, – кажу я та й справляю на гостинець, – **адїть!**» [51, с. 68]; «– *Іди*, – шепнув мені брат в ухо, – та проси **неню**, аби борше стіл **лагодили**, бо вже далі пора; – **Сестро**, а вам що?.. **Прибігли і неня**» [51, с. 187]. Автор навіть пояснює вживання множинної форми дієслова при деяких іменниках: «– *Що вам, сестричко? – питаюся її, увійшовши до пасіки*

(бо в нас, знаєте, кажеться старшим браттям та сестрам на «ви»)» [51, с. 27].

Ефективною формою навчальної роботи вважаємо аналіз афористичних виразів з байок Юрія Федьковича. Можна запропонувати учням виписати з афоризмів іменники, погруповавши їх на конкретні й загальні назви:

«Свиня не до коня, бо шерсть не одна» [51, с. 167];

«Хто сам на себе уповає, у того лан не перестигає» [51, с. 120];

«Гордість не одному вже шию скрутила» [51, с. 127];

«Не берися до того, що не твоє діло» [51, с. 154].

У початкових класах школярі навчилися розрізняти іменники, які відповідають на запитання *хто?* та ті, які відповідають на запитання *що?* Отже, необхідно поновити в пам'яті учнів поняття назв **істот** та **неістот**. Доцільною буде вправа на читання тексту, в якому учні розпізнають іменники, ставлять до них запитання і визначають, якою назвою є кожне конкретне слово.

Пропонуємо для аналізу одну з придабашок Ю. Федьковича. Школярам потрібно пояснити, що придабашки – це назва, яку письменник використав для називання коротких прозових оповідань гумористичного змісту із дотепним фіналом. Твори з такими жанровими ознаками відомі у літературознавстві як анекдоти. Отже, Ю. Федькович увів свою назву, котра, однак, не набула поширення у використанні як літературознавчий термін. Пропонуємо аналіз тексту, що має назву «По щирості»:

«Один господар прийшов з міста, дає своєму синкові медівник, та й каже:

– На Васильку! Та поділися з Петриком по щирості!

– А то як діляться по щирості? – питає Василько.

– Отак, синку, – каже отець. – Як переломиш медівник, то даш більшу половину Петрикові, а собі лишиш меншу. Се називається по щирості.

– То дайте Петрикові медівник, най він ділить по щирості! – каже хитрий Василько» [51, с. 217].

Учні виписують з тексту іменники у дві колонки – назви істот та неістот. Усно визначають серед назв неістот, до якої групи належать іменники – до конкретних чи абстрактних.

Учні повинні знати, що за значенням іменники поділяють на **власні** та **загальні** назви: *Карпати, Шевченко, Марічка; сніг, дерево, зошит*.

На початку вивчення теми учитель розповідає, що за своїм обсягом групи іменників – власні і загальні назви неоднакові. Більшу групу становлять загальні назви – це назви людей, тварин, установ, підприємств, речей, явищ, подій. Власні іменники – це індивідуальні назви окремих осіб чи одиничних предметів. Ця група менша за обсягом. Сюди належать прізвища, імена, по батькові людей, клички тварин, астрономічні й географічні назви, назви державних посад, установ, свят, книг, журналів тощо.

Аналізуючи твори Ю. Федьковича для дітей, учні можуть виписати власні назви, розподіливши їх на такі групи:

- чоловічі імена: *Марко, Семен, Іван, Юрій, Лесь, Северин, Максим, Петро, Олекса, Василь, Павло, Клим, Дмитро, Гриць, Тимофій, Штефан, Федор, Андрій, Стефан, Сафат, Іцько, Артем, Лук'ян, Тодір, Герасим;*

- жіночі імена: *Марта, Катерина, Солоха, Настасія, Дзвінка, Сура, Хима, Малана;*

- зменшувально-пестливі форми імен: *Марися, Настя, Штефанко, Андрійко, Василько, Семенко, Петрик, Олексик, Юрійко, Павлик, Дмитрик, Андрусь, Лукась, Міхась, Пантілка, Прокіпко;*

- прізвища: *Гінда, Поколія, Копитюк, Конарюк, Чернявський, Трач, Зінич, Зарічук, Карадіч, Сомик, Городенчук, Марчишин, Млака, Білоус, Притуляк, Джімер, Хляпницький, Постоляк, Гарбуз, Марусяк, Моргало, Онуфрашко, Пакайло, Чіхман;*

- прізвиська: *Чудатий, Фріш, Кремінь;*

- географічні назви: *Русь-Україна, Русь, Галич, Україна, Запорожжя, Червона Русь, Січ, Поділ, Підгір'я, Львів, Коломия, Дунай, Буковина, Дністер,*

Черемош, Сучава, Краків, Єрусалим, Рим, Відень, Буда, Пеши, Угорщина, Чорногора.

Можна запропонувати учням додаткові види роботи з виписаними іменниками. Наприклад, пригадати, чи є серед їхніх знайомих носії цих імен (а можливо, прізвищ); чи відомі їм географічні назви, що їх вживає Ю. Федькович у своїх творах; розподілити географічні назви на назви країн, територій, населених пунктів, водойм; поміркувати над походженням прізвищ і прізвищ, які вжито у творах письменника.

Здійснюючи аналіз іменників – власних назв, учні дізнаються, що власні назви можуть складатися з одного чи кількох слів, повторюють і поглиблюють знання про написання великої літери, усвідомлюють і вивчають правила, за якими певні власні назви потрібно брати в лапки. Саме тому варто поновити в пам'яті учнів ті правила вживання великої літери, що їх вони вивчили в попередніх класах. Після того, як учні пригадають, що з великої букви пишемо прізвища, імена, по батькові людей, клички тварин, географічні назви тощо, учитель ще раз зупиняється на понятті «власні та загальні назви». Це спонукатиме до розуміння орфографічних правил написання великої букви в іменниках, що є назвами книг, журналів, художніх і музичних творів, кінострічок тощо, тобто власних назв, які на письмі беруться в лапки.

Під час вивчення лексичного значення іменника варто використовувати різні види робіт. Насамперед, це робота з текстами, це може бути усний та письмовий аналізи. Доволі ефективною буде робота з тлумачним словником та зі «Словником буковинських говірок» (за ред. Н. Гуйванюк, Чернівці, 2005) для з'ясування значень невідомих слів та діалектизмів, що трапляються у художній текстовій канві Юрія Федьковича. Для учнів старших класів можна запропонувати пошуково-аналітичну проєктну роботу на тему «Семантичні групи іменників у мовистилі Юрія Федьковича (на матеріалі обраного твору)». Цікавою й пізнавальною буде робота зі встановлення етимології певних груп слів, скажімо, прізвищ чи прізвищ, назв географічних об'єктів чи, до прикладу, народних назв місяців, що їх вживає письменник у творах для дітей:

марот (березень), *березень* (квітень), *пчолень* (червень), *косень* (липень), *копень* (вересень), *падолист* (листопад); або народних назв пальців: великий – *Палько*, вказівний – *Лизун*, середній – *Григір*, безіменний – *Смик*.

Під час вивчення тем «Діалектизми» та «Типи словників» доцільними будуть вправи, що мають на меті вироблення в учнів навичок лінгвістичного аналізу тексту та роботи зі словниками.

Ефективною є робота учнів на виписування з творів Ю. Федьковича фрагментів текстів, у яких автор використав діалектизми. Можна запропонувати учням, користуючись словниками діалектної гуцульської лексики та буковинських говірок, з'ясувати значення наведених діалектизмів, поставити в словах наголоси:

Антрамент, ардан, арнарія, бабоя, бамбетиль, банкет, баня, баштанник, березень, бескид, бечка, бинда, білотка, бовтиці, бомбон, бриндуша, буркут, ванькір, весновище, взеток, відполуднар, віха, вішитє, волошка, воронка, габа, галунка, гарас, гір'єнка, гладец, глота, горішок, гостинец, губа, гомба, гордан, гранатовий, деревце, дора, жарівка, жерело, заплітка, згарда, капец, китиця, коломийка, креденц, кутас, лахи, лелітка, лилик, льорнетка, люстро, манна, маєрка, мармуляда, марфа, модний, мудрагел, набуток, накаслик, ноша, нявка, обцас, обрус, обхід, олуфко, офіра, ошийок, пава, падолист, парінка, пательня, пацьорки, позлітка, поміст, рантух, рейвах, розвід, світилка, силєнка, скриня, таліян, таса, телек, тісто, торговиця, фаріон, фестунок, фіст, фортуна, фрай, хамузник, хмаролім, царина, цизорик, цирка, челідь, черепаха, чільце, шелест, штука, шуфля, юшка, ясік.

При цьому можна запропонувати замінити діалектну лексику літературною та поміркувати про доречність (чи недоречність) вживання діалектних слів у художніх творах.

Також цікавою в навчально-пізнавальному аспекті вважаємо роботу зі словничком діалектизмів, що їх вживає Ю.Федькович у творах для дітей, представленому у нашому Додатку. Учні можуть групувати діалектні слова за тематичними класами, за частиномовною приналежністю, уводити діалектизми

у власні контексти, спробувати здійснити етимологічний аналіз діалектних лексем тощо.

3.2. Сценарій виховного заходу «Сіяв правду для народу наш Юрій Федькович...», приурочений 190-річчю від дня народження Юрія Федьковича

Оформлення зали в гуцульському стилі: повсюди рушники, килимки, портрет Юрія Федьковича на столі, виставка видань автора, краці учнівські художні ілюстрації до творів письменника.

1. *На дошці спроектовано основні дати життя письменника, епіграф свята - слова Юрія Федьковича:*

«Я наш нарід цілим серцем люблю,

І душа моя віщує, що його велика доля жде»

Звучить запис звуків трембіти.

На сцену виходять ведучі. Звуки стихають.

УЧЕНЬ: Буковина, батьківщина Юрія Федьковича, омита життєдайними росами, обцілована сонцем свободи. Сьогодні наш край одягнений у шати, адже урочисто прославляємо славного сина Буковинського краю, співця, якому виповнюється 190 років.

УЧЕНИЦЯ: Буковина... Рідний край Юрія Федьковича. Край стрімких скель, вічнозелених смерек, швидкоплинних гірських рік. Багато років буковинці виношували одвічну мрію буди національно єдиними, вільними.

УЧЕНЬ: Ця велична визвольна мета слугує загальним лейтмотивом творчого життя Юрія Федькович, який свято вірив у краще майбутнє рідного народу.

УЧЕНИЦЯ: Іван Франко називав письменника віщуном великої долі українського народу, «буковинським соловієм», «буковинським кобзарем».

(На екрані демонстрація відео про Юрія Федьковича, про місця, де він проживав)

На сцену виходить Юрій Федькович

ЮРІЙ ФЕДЬКОВИЧ:

Отут, я, брате мій, родився,
Отут дівочий вік згуляв,
Отут я плакав і молився,
І під могилу поховав,
Щоб було серцю до вподоби!
Отут і сам в студенім гробі,
Покладуть бідну голов спать.
І тут му Бога з неба ждять.

(Юрій Федькович залишається на сцені впродовж усього свята. На сцені символічне робоче місце письменника)

(На екрані фото садиби Юрія Федьковича).

УЧЕНЬ: Народний музей-садиба Юрія Федьковича розташований у Путилі, там, де стояла родинна хата митця. Тут він народився, тут минули дитячі й юнацькі роки письменника. Сюди Федькович повернувся у 1863 році після виснаженої 10-річної служби в цісарській армії. Він прожив у Путилі до 1876 року. Саме тут, у Путилі, він створив свої найкращі твори.

ЮРІЙ ФЕДЬКОВИЧ: Я здобував освіту в початковій школі в сусідньому селі Киселиці. А згодом два роки навчався в Чернівецькій німецькій школі. Однак, коли мені виповнилося 14 років, я змушений був покинути рідний край і подався до Молдови на заробітки. Там, у Молдові я почав писати перші вірші, однак німецькою мовою.

УЧЕНИЦЯ: Через три роки юний Юрій повернувся у рідні краї. І майже відразу батько віддав сина солдатом до австрійської армії, де юнак тужить за рідними горами.

ЮРІЙ ФЕДЬКОВИЧ: Моє щастя у горанх, у Буковині, а якщо не в горах, то все-таки межі Дністром та Прутом, у Буковині. Нема кращого світа понад гуцульські гори!

Учень декламує вірш «Буковина» (на фоні - буковинська мелодія)

УЧЕНИЦЯ: З дитячих років Юрій Федькович щиро любив народну пісню. Ця любов від матері, яка знала чимало народних пісень і повсякчас наспівувала їх дітям.

Учні виконують пісню на слова Юрія Федьковича «Віють вітри, віють буйні»

УЧЕНИЦЯ:

У творчості Юрій Федькович орієнтувався на твори Тараса Шевченка, Марка Вовчка, Григорія Квітки-Основ'яненка. Про цих письменників він захоплено відгукувався. В історії української літератури Буковинський Кобзар утвердився продовжувачем традицій славетних письменників. У поезії «Нива» Юрій Федьковича назвав Тараса Шевченка своїм батьком. Митець дав клятву розвивати на Буковині Шевченкову справу і повсякчас залишився вірним цій клятві.

УЧЕНЬ:

Закінчив свій земний шлях Юрій Федькович 11 січня 1888 року у Чернівцях. За свідченнями очевидців, видавалося, що ридала вся Україна, але найбільше – Буковина.

УЧЕНИЦЯ:

Юрію Федьковичу присвячували свої поетичні твори Максим Рильський, Володимир Сосюра, Павло Тичина, Дмитро Павличко, Параска Амбросій, Ліна Костенко, Михайло Ткач, Віталій Колодій та інші.

УЧЕНИЦЯ:

8 серпня виповнилося 190 років від дня народження Юрія Федьковича. В музеї-садибі письменника щороку збирається багато людей – це гості свята, учасники щорічного фестивалю «Золота косиця», таланти Путильщини, серед яких художники, майстри поетичного слова, вишивальниці, різьбярі, самодіяльні колективи.

УЧЕНЬ:

Щороку збираємося, аби віддати шану пам'яті великому синові Буковинської землі. У Чернівцях теж вшановують пам'ять буковинського

кобзаря. Встановлено пам'ятник, автором якого є відомий на всю Європу буковинський скульптор Володимир Гамаль, його ім'ям названо вулицю, ім'я Юрія Федьковича носить Чернівецький національний університет.

УЧЕНИЦЯ: Юрій Федькович у своїх творах використовував діалектну лексику, яка дає уявлення про мовний світ Гуцульщини, презентує різні реалії життя гуцулів.

Завдання 1.

Чи пригадає хтось з вас, що таке діалектизми?

Учні дають визначення діалектизмів.

УЧЕНЬ:

На початку нашого заходу ви мали змогу чути звук трембіти. Що ви знаєте про цей музичний інструмент?

Учні відповідають.

У творах Юрія Федьковича вжито діалектні назви інших музичних інструментів, які характерні для гуцульського краю. Давайте спробуємо пояснити, що це за інструменти.

Завдання 2.

Чи може хтось пояснити, що таке *торбан* (бубон), *флюяра* (сопілка), *шездара* (цитра, лютня).

Після відповідей учнів на екран виводять зображення названих музичних інструментів.

УЧЕНИЦЯ: Очевидно, ви вже побачили, що діалектизми Юрія Федьковича презентовані у його творах різними тематичними групами. З-поміж різних тематичних груп виокремлено групу на позначення одягу та його елементів.

Завдання 3.

Давайте спробуємо розібратися у значеннях деяких діалектних слів цієї тематичної групи.

Учениця подає тлумачення слів з ілюстраціями на екрані: *кресаня* – «вид чоловічого капелюха» [43, т.4, с.335], *рантук* – «біле тонкоткане полотно»

[11, с. 161], *дзьоблинка* – «невеличка торба з вовняної тканини чи шкіри, яку носили через плече» [43, т.2, с.269].

УЧЕНЬ:

Пишна карпатська природа представлена у творах Юрія Федьковича діалектизмами на позначення флори.

Завдання 4.

Чи знаєте ви, що означають такі діалектні слова: *брость* (гроно, кетяг), *блават* (волошка), *щвара* (висока трава на полонинах), *шувар* (осока).

Відповіді учнів супроводжуються ілюстраціями на екрані.

УЧЕНИЦЯ: Твори Юрія Федьковича помережані фразеологічними сполуками.

Завдання 5.

Дайте відповідь на запитання: «Що таке фразеологізми?». Наведіть 5 прикладів фразеологізмів.

Учні відповідають.

Завдання 6.

УЧЕНЬ: Хто зможе розтлумачити значення найбільшої кількості фразеологізмів з діалектним компонентом із творів Ю.Федьковича?

З-за мого верем'я;

Ані раз не фудульна;

Фіглі робити;

На гадку наволікати;

Давати порядок;

Давати знати;

Тягар на серці;

Мороз іде тілом;

Гвалт кричати;

Зачепити за живе;

Втопити в ложці води;

Вхопитися (братися) за живіт;

Липнути як мід;

Поки світа;

Сей світ;

Той світ;

Квапно діється.

Учасники заходу піднімають руки й розтлумачують фразеологізми.

УЧЕНИЦЯ: Чи послуговуєтеся у Вашому повсякденному мовленні цими фразеологізмів? Уведіть їх в контекст.

Двоє учнів, які дали найбільше правильних відповідей, отримують призи.

Декламація поезії «Буковинський Соловій»

Звучить пісня «Мій рідний край» у виконання учнів

ВЕДУЧІ ДЯКУЮТЬ ГОСТЯМ ЗА УЧАСТЬ У СВЯТКОВОМУ ДІЙСТВІ.

Висновки до 3 розділу

Процес формування національної свідомості учнів ЗЗСО на уроках української мови та літератури є неперервним і враховує реалізацію таких завдань: виховання любові до рідної землі, своєї історії, громадянського обов'язку перед державою, бережливого ставлення до національного багатства народу, його мови, культури, традицій. Усе це зреалізовується у процесі формування ключових компетентностей, регламентованих Державним стандартом базової середньої освіти, зокрема соціальних та полікультурних.

Мовотворчість Юрія Федьковича слугує багатим матеріалом в аспекті лінгводидактики. Багатство народного мовлення письменника, його лексичні, фразеологічні, словотвірні, морфологічні особливості є багатим фактажем для укладання системи вправ і завдань з різних розділів мовознавчої науки: насамперед лексики і фразеології, словотвору, морфології, синтаксису, стилістики.

Проведення пізнавально-виховних тематичних заходів з нагоди днів вшанування пам'яті Юрія Федьковича не лише розширює кругозір і загальну ерудицію учнів ЗЗСО, а й сприяє формуванню в них національної свідомості.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження ми дійшли таких висновків та узагальнень.

Лінгвісти, культорологи, народознавці психологи кваліфікують мовну картину світу як результат духовної діяльності людини, що відтворений у вербальних засобах її мови, як поєднання уявлень про світ, що виявляється у значеннях слів та сталих словосполук. Водночас мовна картина світу є і сталим, і змінним поняттям, оскільки як і будь-яка національна мова протягом свого історичного розвитку створила важливі засоби для найменування об'єктів довкілля й свого ставлення до них. Водночас утворення нових реалій та абстрактних понять потребує нових номінацій. Базові одиниці мовної картини світу – лексеми, що групуються в семантичні поля, сегментами яких є лексико-семантичні групи.

Мовна картина світу гуцулів як етнографічної групи українського народу є елементом загальноукраїнської мовної картини світу. Мовна картина світу гуцулів – це не лише схема сприйняття реальності цією етнічною групою, а процес пізнання й найменування реалій, в яких вони могли (і можуть) найповніше себе відтворити, показати свій національний спосіб сприйняття світу, який створював та детермінував їхній національний тип.

Найбільш виразними репрезентантами мовної картини світу гуцулів у художньому мовленні Ю.Федьковича є лексичні й фразеологічні одиниці. Діалектні одиниці й фразеологізми з діалектним компонентом є будівельним матеріалом для творення Юрієм Федьковичем захоплюючих, чарівних описів гуцульського краю, його природи, побуту, звичаїв та традицій гуцулів. Письменник вживає діалектизми для характеристики героїв, для опису буковинського краю, для опису життя і звичаїв гуцулів Путильщини. У мовотворчості Юрія Федьковича виокремлюємо такі види діалектизмів: етнографічні, лексичні, семантичні. Найчисельнішу групу складають етнографічні діалектизми.

За результатами дослідження найбільша група діалектних одиниць виражена іменниками та дієсловами, чимало є прислівників, прикметників, дієприкметників, зрідка зустрічаємо частки та вигуки.

Фразеологізми у художній мові письменника є важливим матеріалом для створення образних засобів із заданим стилістичним ефектом. Це здебільшого усно-розмовні фразеологізми, які формують колорит простоти, передають дух народної мови. У дослідженні виокремлюємо фразеологізми одиниці, що функціонують лише на Гуцульщині і не зафіксовані фразеологічним словником української літературної мови; фразеологічні одиниці, що в своєму складі мають вузько діалектні лексеми; фразеологічні одиниці, що функціонують у сучасній українській літературній мові та зафіксовані фразеологічним словником.

Важливе значення у вихованні школярів мають твори для дітей Юрія Федьковича. Письменник у цих творах широко використовує етнографічні елементи, змальовуючи спосіб життя, вірування буковинців; вводить у канву художньої оповіді історичні та географічні відомості, котрі розширюють кругозір дітей, поглиблюють їхні знання про життя в інших країнах. Мова творів адаптована до дитячої аудиторії – автор вживає зменшувально-пестливі слова, в тому числі й імена, притаманні мовленню дітей. За допомогою звертань, оповідач постійно активізує їхню увагу. Твори Юрія Федьковича мають патріотичне, виховне та дидактичне значення, вони також сприяють збагаченню мовлення підростаючого покоління.

Процес формування національної свідомості учнів ЗЗСО на уроках української мови та літератури є неперервним і враховує реалізацію таких завдань: виховання любові до рідної землі, своєї історії, громадянського обов'язку перед державою, бережливого ставлення до національного багатства народу, його мови, культури, традицій. Усе це зреалізовується у процесі формування ключових компетентностей, регламентованих Державним стандартом базової середньої освіти, зокрема соціальних та полікультурних.

Мовотворчість Юрія Федьковича слугує багатим матеріалом в аспекті лінгводидактики та є багатим фактажем для укладання системи вправ і завдань з різних розділів мовознавчої науки: лексики, фразеології, словотвору, морфології, синтаксису, стилістики.

Проведення пізнавально-виховних тематичних заходів з нагоди днів вшанування пам'яті Юрія Федьковича не лише розширюють кругозір і загальну ерудицію учнів ЗЗСО, а й сприяють формуванню в них національної свідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабич Н. Предметний світ українця-гуцула в поетичній мові Юрія Федьковича [Текст] / Н. Бабич, В. Берегеч // Творчість Юрія Федьковича в контексті української та світової літератури: Науков. вісник Чернів. університету. Вип. 274-275. Слов'янська філологія . Чернівці, 2005. С. 439-444
2. Бацевич Ф.С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник. К.: ВЦ «Академія», 2008. 240 с.
3. Бігусяк М. З лексики родильного обряду у гуцульських говірках. Український діалектологічний збірник. Кн. 3: Пам'яті Тетяни Назарової / упорядкув., ред., передм. П. Ю. Гриценка. К. : Довіра, 1997. С. 293 – 301.
4. Бойко Н.І., Кайдаш А.М. Міфологеми в українському романтичному просторі: монографія. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010. 155 с.
5. Відображення у фразеології характеру і звичаїв гуцулів. Гуцульська школа (Яворів). 1997. № 1. С. 54–55. (Спец. вип.).
6. Герман К. Ф. Українські говірки Північної Буковини. Чернівці: Рута, 1996. 391 с.
7. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія. К. : Логос, 2004. 284 с.
8. Григорук О. П. Українська літературна і діалектна мова у творчій практиці Л. Мартовича // Питання взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів : тези доповідей і повідомлень К. : Наук. думка, 1972. С. 120–122.
9. Гриценко П. Ю. Гуцульський говір // Українська мова : Енциклопедія / [ред. колегія В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк. та ін.]. 3-є вид., зі змінами і доп. К. : Укр. енцикл., 2007. С. 129–130.
10. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник: У 2 т. Івано-Франківськ: Місто НВ. Т. 1, 2019, 696 с.
11. Гуцульські говірки. Короткий словник / за ред. Я.Закревської. Львів, 1997. 232 с.

12. Грещук Василь. Мовна картина світу крізь призму художньої мови. Полонина. Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць. Дрогобич: Посвіт, 2018. С. 28 – 38.
13. Грещук Василь, Грещук Валентина. Гуцульська мовна картина світу крізь призму української художньої мови. Рідне слово в етнокультурному вимірі. Збірник наукових праць. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич: Посвіт, 2021. С. 22 – 32.
14. Даниленко Л. Лінгвістика ХХ – початку ХХІ ст. у пошуках цілісної теорії взаємозв'язку мови, культури і мислення. Мовознавство. 2009. № 5. С. 3-11.
15. Демський М.Т. Деривація фразем на базі існуючих. Українське мовознавство. 1984. Вип.12. с.90-98.
16. Думчак І.М. Лінгвокультурологічні аспекти концепту «ватра» в гуцульському говорі. Закарпатські філологічні студії. 2023. Випуск 27. Том 2. С.18-23.
17. Д'якова Т. О. Фразеологічна репрезентація мовної картини світу в українських східнослов'янських говірках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Луганськ, 2011. 19 с.
18. Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картини світу. Мовознавство. 2009. № 3. С. 94–103.
19. Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. Культура народів Причорномор'я. 2002. №32. С. 51-53.
20. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
21. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: нариси. К., 2007. 262 с.
22. Жвава О. А. Лексика родинних обрядів подільсько-буковинсько-наддністрянського суміжжя: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. К., 2010. 355 с.
23. Заїць В. Мовна картина світу гуцула другої половини ХІХ століття (за художньою та епістолярною спадщиною Ю. Федьковича). Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. 2016. Вип. 2. С. 352-355.

Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuufilol_2016_2_69 (Дата звернення: 11.07.2024 р.).

24. Комар О.С. Етнокультурна парадигматика національно-маркованих мовних одиниць: автореф. дис. канд. філолог. наук: 10.02.01. К.: КНУ ім.Т.Г.Шевченка, 2009. 24 с.
25. Кононенко В. Гуцульські мовні елементи в художньому тексті. Івано-Франківськ: Плай, 2002. С. 316-320.
26. Коткова Л. І. Ідіостиль, індивідуальний стиль і ідіолект: проблеми розмежування. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія «Філологічні науки», 2012. Кн. 2. С. 26–29.
27. Криштанович О. В. Формування мовної особистості Юрія Федьковича. Актуальні проблеми літературознавства: Зб. наук. праць. Т. 12. Дніпропетровськ: Навчальна книга, 2002. С. 25-31.
28. Криштанович О. В. Юрій Федькович – фольклорист. Українська мова та література. 2001. Ч. 12 (220). С. 21.
29. Лисиченко Л.А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Х.: Вид. група «Основа», 2009. 191 с.
30. Лисиченко Л. А. Мовна картина світу та її рівні. Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Н.С.Х., 1998. Т. 6. С. 129 – 144.
31. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу. Мовознавство. 2004. № 5-6. С. 36-42.
32. Лозовська Р. В. Деякі особливості української лексики творів буковинських письменників. Українська мова на Буковині: Матеріали Всеукраїнської конференції. Чернівці: Рута, 1994. С. 104-106.
33. Маленко О. Методика навчання української мови в школі: Дидактичні матеріали до навчальної дисципліни. Харків: НПУ імені Г. С. Сковороди, 2019, 230 с.
34. Матвіяс І. Г. Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури. 2008. №6. С. 3-12.

35. Мельничук Б. На вівтар України і людства // Юрій Федькович. Твори. Т.1. Поезія. Ч.1. Лірика. Чернівці: Буковина, 2004. С.5-18.
36. Нікітіна І. Українська національно-мовна картина світу: діахронічний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/806 (Дата звернення: 16.06.2024 р.)
37. Олійник М. Я. Фразеологія гуцульських говірок: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Л., 2002. 17 с.
38. Прокопенко В.А. Давньоруський лексичний елемент у сучасних буковинських говірках // Питання історичного розвитку української мови: Тези доповідей міжвузівської наук. конф. , 15-20 грудня 1959 р. Харків: Вид-во Харківського ун-ту, 1959. С.101-102.
39. Русанівський В. М. Мовна картина світу в етнокультурній парадигмі. Мовознавство. 2004. № 4. С. 3–7.
40. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля К., 2006. 716 с.
41. Скаб Марія, Скаб Мар'ян. Релігійна картина світу гуцулів Буковини крізь призму звертань до вищих сил у творах Юрія Федьковича. Лінгвостилістичні студії, по. 3, June 2015, pp. 167-76, URL: <https://lingvostud.vnu.edu.ua/index.php/lingvostud/article/view/88> (Дата звернення: 07.08.2024 р.).
42. Словник буковинських говірок / заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 687 с.
43. Словник української мови: В 11-ти т. К.: Наукова думка, 1970 – 1980.
44. Смаль-Стоцький С. «Своїми творами звеличив він Буковину на всю Русь...» // Письменники Буковини: Хрестоматія. Ч.1. / За ред. Б.І.Мельничука, М.І.Юрійчука. Чернівці: Прут, 2001. С. 770–777.
45. Сучасна українська літературна мова: Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. За ред. А. П. Грищенка. 2-ге вид. перероб.і допов. К.: Вища шк., 1997. 317 с.

46. Терещук Г., Юрій М. Формування мовної картини світу українського народу на тлі націотворення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.tnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/7251/1/Tereshchuk%2C%20Yuriy.pdf> (Дата звернення: 04.07.2024 р.)
47. Ткач Л. Василь Сімович – дослідник мови Юрія Федьковича / Людмила Ткач, Ольга Кацімон // Науковий вісник Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича. Вип. 274–275. Слов'янська філологія. Чернівці : Рута, 2005. С. 211–220
48. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник укр. мови: В 2-х томах. К.: Вища шк., 1984. Т.1., 304с.; Т2, 384 с.
49. Українська мова: Енциклопедія. К.: Укр. енциклопедія ім. М. Бажана, 2000.
50. Федькович Ю. Щоби знали руські діти. Вибрані твори / Упорядник Ольга Козьмик. Чернівці: Книги - XXI, 2004. 304 с.
51. Федькович Ю. Твори в 2-х томах. Т.2: Повісті, оповідання, казки, драматичні твори, листи / Упоряд. і приміт. М.Р. Нечиталюка. К.: Дніпро, 1984. 426 с.
52. Шалата М. Юрій Федькович // Федькович Ю. Поезії. Поєми. К.: Дніпро, 1990. С.5-26.
53. Юрій Федькович: Словопоказчик мови творів письменника / уклад. Н. Д. Бабиш [та ін.]; авт. проекту і голов. ред. К. М. Лук'янюк; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Філологічний факультет. Кафедра історії та культури української мови. Чернівці : Місто, 2004. 188 с.
54. Ястремська Т. Картина світу і концепт: проблема (пере)осмислення. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. ред. І. Соляр, упор. М. Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. Вип. 33. С. 394–410. URL: <https://www.inst-ukr.lviv.ua/download.php?portfolioitemid=374> (Дата звернення: 09.01.2024).

ДОДАТОК

СЛОВНИК ДІАЛЕКТИЗМІВ ДО ТВОРІВ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА ДЛЯ ДІТЕЙ

Адіть – «дивись» [43, т.1, с.20], наприклад: «- *Бадіко*, – кажу я та й справляю на гостинець, – **адіть!**» [51, с. 244].

Бадіко – «шанобливе звертання до старшого брата» [43, т.1, с.98], наприклад: «- *Бадіко*, – кажу я то й справляю на гостинець, – **адіть!**» [51, с. 244].

Банно – «сумно, шкода» [43, т.1, с.217], наприклад: «- *Я це не розумію*, – кажу. – *Можє я тобі чим прогрішив, та тобі так банно?*» [51, с. 249].

Бербениця – «діжечка, барило» [43, т.1, с.157], наприклад: «*Музика там стоїть з одним післанцем, а друга з другим, – бо ми, бувало, усіди по дві музиці кличемо, – зачинають відігравати на пригіст; а жид, що стоїть з двома непоганими бариянами при братові, то лиш усміхається, клятий, бо знає, що так і з порожніми бербеницями верне долів!*» [51, с. 243].

Бесаги – «подвійна торба, сакви» [43, т.1, с.162], наприклад: «*Парубки вже знають свою службу: ще до опівночі повстають, повибричуються, поприбираються, як лицарі, пlosни в дзьобні, колачі в бесаги, посідають собі на гарні сідлані коники та гайда зустрічати сторонське парубоцтво, як уже там від брата розказ мали*» [51, с. 243].

Блават – «волошка» [42, с. 49], наприклад: «*А в пшениці блават цвите у голубі квіти*» [50, с. 85].

Боржій – «прудко, швидко» [43, т.1, с.217], наприклад: «*Він мені на се ані слова, але потяг боржій на базар*» [51, с. 246].

Брость – «гроно, кетяг» [43, т.1, с.240], наприклад: «*А сам уже старається про базар: базарисько в нас страх велике, то він як накаже підпарубочні, так його й обтичуть молодими смерічками та всіляким*

бростом, що аж любо дивитись, а стежечки вам починають, стежечки! – хоть най царівна проходжається, не сором» [51, с. 243].

Гаразди – «достатки» [43, т.2, с.29], наприклад: *«Ви не знаєте, як тото мило чоловікові згадати про давні свої гаразди, а я їх зазнав – зазнав, панове та й браття мої любі» [51, с. 260].*

Гігень – «завиванець» [42, с. 59], наприклад: *«А ходіть-ко лиш у хату та покуштуйте, який-то мені гарний гігень Мошкова Сура спекла!» [50, с. 221].*

Глипнути – «подивитися, поглянути» [43, т.2, с.85], наприклад: *«Скоро ступила через поріг, глипнула ніби трошки, гей зненароку, по парубках, а відтак чим борше обернулася до дверей та й махнула ручкою» [51, с. 245].*

Гостинець – «великий битий шлях» [11, с. 48], наприклад: *«... Вони зроблять вам дорогу від церкви аж на гостинець та чатують, як яка дівка приходить» [51, с. 244].*

Джерга – «грубе рядно в кольорову смужку, яким застеляють ліжко» [11, с. 58], наприклад: *«От сьогодні однако неділя, поїхав би у Довгополе відвідати ... Василя ... – а се доказала вам уже насилу, та й сховала головку в джергу» [51, с. 253].*

Дзьоблинка – «невеличка торба з вовняної тканини чи шкіри, яку носили через плече» [43, т.2, с.269], наприклад: *«А мені знов дала премудру дзьоблинку міцкову» [51, с. 252].*

Доста – «досить, достатньо» [43, т.2, с.387], наприклад: *«Бо легінь не знає вже годі та часом щось і скаже, що й сам не знає, що він казав, – ну, пропав, та й доста того, – се вже й сліпий далі уздрів би, не так ми» [51, с. 247].*

Збитки – «вчинок, що завдає шкоди» [43, т.3, с.438], наприклад: *«Ади, брате, та вип'ємо і собі по чарці ворогам на збитки!» [51, с. 251].*

Згарець – «згарище (місце, поросле травною)» [43, т.3, с. 438], наприклад: *«Бігме бадічко, цілий згарець вам скошу, – кажу я» [51, с. 258].*

Злягти – «розродитися» [43, т.3, с.608], наприклад: «Одному чоловікові злягла вночі жінка, так він, сердешний, не знав з радіщ, що робити, але впалив барилку та побіг у корчму» [51, с. 255].

Зрабувати – «пограбувати, забрати силою» [43, т.3, с. 696], наприклад: «Я тобі казала, що не встану, ну іди собі. Може, ти хочеш що украсти або зрабувати» [51, с. 257].

Квапно – «дуже спішно» [11, с. 92], наприклад: «Так тото **квапно** мені діялося» [51, с. 259].

Кліть – «комора, маленька кімната, де можна було стати» [11, с. 96], наприклад: «Одокія (старша) узяла сестру, а я кинувся вперед, аби боржій **кліть** відомкнути та постелити» [51, с. 250].

Коверець – «вовняне покривало, вовняний ліжник з традиційними узорами» [11, с. 98], наприклад: «В хаті, звичайно, – як у храму. «Стіни оббиті **коверцями**, світло горить; куди обернешся – столи аж вгинаються» [51, с. 250].

Кресаня – «вид чоловічого капелюха» [43, т.4, с.335], наприклад: «А брат вам убереться в кармазин, **кресаню** з полами насуне на чоло, прогиниці, удвоє через плечі, так: сіяють» [51, с. 243].

Любчик – «любий, милий» [11, с. 116], наприклад: «Чогось бариться ще **любчик** наш, – але прийде він колись, хіба би тоту Чорногору вітер уже роздув» [51, с. 249].

Лють – «сильний холод» [42, с. 198], наприклад: «Одної зими їде той самий гусар дорогою, а тут така **лють**, що аж око в'яне...» [50, с. 268].

Навидітися – «любитися» [43, т. 5, с. 30], наприклад: «Ми змаленьку зналися, бо нені наші щось були собі таки не чужі та й дуже обі навиділися, але ніхто вже так не любився, як мій брат з Ілашем, а я знов з Василем» [51, с. 246].

Наголос – «голосно» [43, т.5, с.52], наприклад: «А брат узяв чудотворних у руки та читає коло стола **наголос**» [51, с. 253].

Накоренок – «потомок» [43, т.5, с.109], наприклад: «Парубки зараз і цуп! – зробили дорогу, куда будуть дівки йти, а самі так і тішаються, що собі з ними поморгають, – що тото, бачите, парубоцький **накоренок** може!» [51, с. 145].

Обарінок – «бублик» [42, с. 297], наприклад: «Та ще і передтогідними **обарінками** закушувати, що їх Герциха напекла...» [50, с. 231].

Обцаркована – «обгороджена» [43, т.5, с.602], наприклад: «Під садом наша пасіка, на всі боки **обцаркована**, а мали ми тогді більше як двіста маток бджіл» [51, с. 251].

Оруда – «справа» [11, с.140], наприклад: «Храм був у понедівнок; а на другу неділю, прийшовши з церкви та пообідавши, неня собі лягли на постіль припочивати, бо з великої **оруди** та гей трудні були» [51, с. 253].

Пазити – «пилнувати, доглядати» [43, т.6, с.15], наприклад: «Так мусять підпарубочі ватажним парубкам коней **пазити**» [51, с. 244].

Пастівник – «пасовище» [43, т.6, с.91], наприклад: «Я кинувся на двір – нема, у пасіку – нема; аж дивлюся у **пастівник**, а він коня собі лагодить» [51, с. 251].

Погадати – «подумати» [43, т.6, с.701], наприклад: «- Про мене, – каже брат, **погадавши** часок» [51, с. 254].

Політика – «стрічка» [11, с.153], наприклад: «Брат їй знов віддарувався крамськими чобітьми жовтими, а я дуже мудрою **політикою** багровою на п'ядь» [51, с. 253].

Порційка – «зменшувально-пестливе до порції (чарка)» [43, т.7, с.300], наприклад: «Брат їм клониться, вітає мальованими **порційками** та й проводить в божий дім» [51, с. 243].

Приповідалися – «звіритися кому-небудь» [43, т.7, с.714], наприклад: «Лише сестричка Марічка не була межи ними: лежала вона собі, сердешна, в пасінці та так і плаче тихесенько, ніхто не знає нічого, а приповістися і мені навіть не хотіла, не так аби кому другому сказала» [51, с. 253].

Пріч – «геть, невідомо куди» [43, т.8, с.110], наприклад: «Або хоч, щоби я сів он на карого та поїхав **пріч**, аби тебе й не видіти?» [51, с. 256].

Рантух – «біле тонкоткане полотно» [11, с. 161], наприклад: «Лишень що брат кинув на його, аби мовчав, от тут виходить із церкви – дівка? – ні, не дівка, але хтось гадав би, що се якась царів очка до нас на храм прийшла, така собі пишна та убрана: чоботи червоні, сорочка **рантухова**, **опинка** волочкова на ній, пояси крамські, а коралів та монества на шиї! – може, на яких кількасот левів срібних» [51, с. 245].

Ретязь – «залізний засув» [43, т.8, с. 289], наприклад: «Та вже коли кажете наші роботи бадіко, то кажіть **ретязі** нові робити, бо в моїх геть низки рвуться – так зглодалися» [51, с. 258].

Скрипник – «скрипаль» [11, с. 172], наприклад: «Позасідали поза стіл; одна сестра кинулась до печі, друга до циган по **скрипника**» [51, с. 256].

Сніжниця – «снігопад з дощем» [42, с. 412], наприклад: «Але король Січень знав, що діється, та як пустив бурю, завірюху та **сніжницю**» [50, с. 192].

Сороківці – «гроші (монети)» [43, т.10, с.240], наприклад: «Був се старший парубок довгонільський, син старої Хороцованихи, що за єї казали, що вона свої **сороківці ділеткою** міряє» [51, с. 243].

Спрага – «спека» [42, с. 465], наприклад: «А одної днини було се у саму літню **спрагу** – заставили їх у городі стежки чистити» [50, с. 230].

Стариня – «батько з матір'ю, люди старшого віку» [11, с. 177], наприклад: «От тому ж тото сидять собі наші легіні та дівки на зимні Николи красенько дома та дозирають хати, а **стариня** сама собі здоровенька храмує» [51, с. 242].

Студінь – «холод» [42, с. 471], наприклад: «Я стережу газді хату, сокочу маржину, мене **студінь** утинає, задвірками гину» [50, с. 65].

Сутки – «вузький прохід між двома будинками, плотами» [11, с. 179], наприклад: «Аж тут, дивлюся, їдуть **сутками** два парубки, один рижим, а другий карим...» [51, с. 244].

Терх – «вантаж, який кладуть на коня; міра ваги (бринзи, молока), що дорівнює двом бербеницям – по 16 кг кожна, які везуть верхи на коні» [11, с. 184], наприклад: *«Одна музика грає по однім боці, а друга по другім, шинкарі позасідали собі у два ряди з повними **терехами** та з усіляким судником»* [51, с. 246].

Топірець – «сокира на довгому держаку, прикрашена різьбленими орнаментами» [11, с. 187], наприклад: *«А **топірці** не літають, ні! – аж за очі ловлять, так блищать в сонці, а днинку дав Бог таку ясну та веселу, що люди аж помолоділи»* [51, с. 246-247].

Торбан – «бубон» [42, с. 79], наприклад: *«Онде грає жвавий хлопець у **торбан** весело»* [50, с.76].

Трафити – «влучити, потрапити» [43, т.10, с.23], наприклад: *«**Трафив** я на лік: як опарений, кинувся мій Василько, обтерся боржій та й ухопив мене за руку»* [51, с. 249].

Тручати – «штовхати» [43, т.10, с.303], наприклад: *«А сам **трутив** його від коня...»* [51, с.251].

Флояра – «сопілка» [42, с. 534], наприклад: *«Овечки доїв бих, сирець собі їв бих, а в **флояру** гравши, у стаї сидів бих»* [50, с.104].

Фляшка – «те саме, що фляга, пляшечка» [43, т.10, с. 610], наприклад: *«А два післанці стоять на цвинтарних дверях з мальованими **фляшками**, аби частувати кожного а кожного парубка, котрий ступить через поріг»* [51, с. 243].

Фрашки – «дрібниця, дурниця» [43, т.10, с. 642], наприклад: *«Але все тото **фрашки**, – подивіться-но ви їй лиш у лице; най і Добошева Дзвінка сховається, а більше не маю вам що й казати»* [51, с.245].

Фудульний – «гордовитий, зарозумілий, пихатий» [43, т.10, с. 649], наприклад: *«Якби мій **фудульний** брат знав, що я вам отсе оповідаю, то бігме ще б в лице мені дав»* [51, с. 244].

Хороми – «сіни» [43, т.11, с.128], наприклад: *«Осьде, бадічко! – Відзиваюся я та й біжу в **хороми**»* [51, с. 251].

Чей – «може» [11, с. 287], наприклад: «Скучно йому **чей** не буде, бо цілі молоді гори тут вам зляжуть, як би їх вітер змів» [51, с. 242].

Чін – «дерев'яний кілок на стіні для підвішування чого-небудь або для забивання дірки в бочці» [43, т.11, с.257], наприклад: «Давид і уточив мені з-під самого **чона**, аж вам цяти б'ють» [51, с. 257].

Швара – «висока трава на полонинах» [42, с. 420], наприклад: «Літа свої в Італії на **швару** посіяв» [50, с. 86].

Шездара – «цитра, лютня» [42, с. 456], наприклад: «Ой як стає Киртчалі-козак на **шездарі** пригравати...» [50, с.262].

Шувар – «осока» [42, с. 462], наприклад: «Там оно перезимувало у **шуварах** при голоді і при холоді» [50, с. 214].

Юха – «завірюха» [42, с. 612]. Значення цього слова письменник подає у відкритому синонімічному ряду: «**Юха!** В'юха! Злюха! Завірюха!» [50, с. 109].